

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO

TEISĖS FAKULTETO

TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

RENATOS NAVIKAITĖS

EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMOS

TEISĖ Į SAVIGYNA PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –

Doc. Dr. Justinas Žilinskas

TURINYS

Išvadas.....	3
1 TEISĖS Į SAVIGYNĄ VYSTYMASIS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE	7
1.1 Teisė į savigyną iki 1945 m.	7
1.1.1 Teisė į savigyną kaip teisės į karą sudėtinė dalis	7
1.1.2 Teisė į savigyną kaip savarankiška teisė	7
1.1.3 Caroline incidentas.....	8
1.2 Teisė į savigyną po 1945 m.	11
1.2.1 Jungtinių Tautų Chartija	11
1.2.2 Jėgos naudojimo draudimas	11
1.2.3 Teisėto jėgos naudojimo atvejai	12
1.2.4 Teisės į savigyną samprata pagal Chartiją	13
1.2.4.1 Ginkluotas užpuolimas	14
1.2.4.2 Pranešimo pareiga.....	17
1.2.4.3 Savignos trukmė	19
1.2.4.4 Būtinumo ir proporcingumo reikalavimai	21
1.2.5 Išankstinė savigyna (<i>anticipatory self-defence</i>).....	23
1.2.5.1 Išankstinės savignos priešininkai.....	25
1.2.5.2 Išankstinės savignos šalininkai	26
1.2.5.3 Valstybių praktika.....	28
1.2.5.4 Įvykių kumuliacijos teorija	29
1.2.5.5 Išankstinės savignos teisėtumas.....	31
1.2.6 Individuali ir kolektyvinė savigyna	32
1.3 Teisė į savigyną po 2001 m.	35
1.3.1 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai.....	35
1.3.2 JAV pasiruošimas kariniam atsakui	35
1.3.3 Saugumo Tarybos rezoliucijų vaidmuo.....	36
1.3.4 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių įtaka teisės į savigyną turiniui.....	37
1.3.4.1 Ginkluoto užpuolimo sąvokos išplėtimas ne valstybės veikėjams	38
1.3.4.2 Preventyvi savigyna (<i>preventive-self defence</i>).....	44
Išvados.....	53

Įvadas

*„Teisė į savigyną yra Dievo duota teisė,
nepriklausoma, nesuteikiama ir neatimama
žmogaus dekretais ar statutais“¹
/Jonathan Ross/*

Temos aktualumas

Jungtinių Tautų Chartija² 51 straipsnyje įtvirtina valstybių teisę imtis individualios ar kolektyvinės savigynos. Ši aiškumo šiuolaikinio tarptautinių santykių konteksto atžvilgiu stokojanti, nūdienos aktualijoms vis problematiškiau pritaikoma nuostata tampa pagrindiniu nesutarimų tarp valstybių ir tarptautinės teisės doktrinos kūrėjų objektu. Ir Jungtinių Tautų sukūrimo laikais atsiradavę ginčai dėl teisės į savigyną apimties šiandienėje tarptautinėje bendruomenėje daugiausia koncentruojasi ties laiko momentu, nuo kurio galima imtis priemonių prieš ginkluotą užpuolimą. Į lankstesnį Jungtinių Tautų Chartijos atžvilgiu savigynos realizavimo sąlygų supratimą apeliuojanti JAV ir jos sąjungininkių karinė praktika, nukreipta prieš terorizmo grėsmę, taip pat paskutiniai Rusijos, Izraelio ir kitų valstybių pranešimai apie prevencinius smūgius, nerangus Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos reagavimas į objektyviai su tarptautine teise nesuderinamus veiksmus, nulemia tai, jog aktualiais klausimais tampa tai, ar teisėtus jėgos panaudojimas apima teisę į savigyną prieš teroristinius veiksmus, ar ir jei taip, tai kokioms aplinkybėms esant Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnis leidžia išankstinę ir preventyvią savigyną, t.y. prevencinius smūgius, kai valstybė yra įsitikinusi, kad jai gresia išorinis ginkluoto užpuolimo pavojus. Akivaizdu, jog vieningas visuotinis konsensusas dėl teisėtus savigynos įgyvendinimo sąlygų, ypač turint omenyje užpuolimo masinio naikinimo ginklais grėsmę, yra neišvengiamai būtinas. Uždelstas ir nesprendžiamas nesutarimas dėl Jungtinių Tautų Chartijoje įtvirtintos individualios savigynos apimties, gali pasaulio bendruomenei sukelti nepaprastai skausmingas pasekmes.

Tyrimo objektas ir dalykas

Šio darbo tyrimo objektas yra teisė į individualią savigyną tarptautinėje teisėje ir jos vystymosi perspektyvos XXI amžiuje. Pasirinkta tema nulėmė būtinybę analizuoti teisę į savigyną pasitelkiant istorinį metodą, tikslu atskleisti kintantį teisės į individualią savigyną realizavimo sąlygų supratimą. Šiame darbe teisė į kolektyvinę savigyną plačiau neanalizuojama, kadangi jos įgyvendinimo sąlygos yra iš esmės tapačios individualiai savigynai. Darbo tyrimo dalykas – tai Jungtinių Tautų Chartijos 51 straipsnio nuostata, įtvirtinanti valstybių teisę imtis individualios ir kolektyvinės savigynos, taip pat šį klausimą reguliuojančios tarptautinės paprotinės teisės normos,

¹ Ross J. The Right of Self-defence // Yale Law Journal, Vol.11, 1901-1902.

² 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557.

Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai, Jungtinių Tautų institucijų dokumentai, šių normų taikymo praktika valstybių tarpusavio santykiuose ir jos aiškinimas.

Tyrimo tikslas

Šio darbo tyrimo tikslas yra atskleisti teisės į individualią savigyną esmę tarptautinės teisės plotmėje, reglamentavimo turinį ir šaltinius, teisėtos savigynos įgyvendinimo sąlygas, jų raidą ir vystymosi perspektyvas bei sąryšį su valstybių tarpusavio santykių realijomis. Darbe pateikiami teisės į išankstinę ir preventyvią savigyną pateisinamumo kriterijų formavimosi pagrindai, analizuojamos atsirandančios valstybių prevencinių veiksnių kvalifikavimo problemos, nagrinėjama valstybių *opinio juris* dėl besikeičiančių individualios savigynos realizavimo sąlygų šiuolaikiniuose tarptautiniuose santykiuose. Darbe analizuojama kaip preventyvi savigyna galėtų būti pateisinama pagal tarptautinę teisę, kokie atvejai ir veiksmai galėtų būti pripažinti teisėtais siekiant sustabdyti ar nuslopinti iš kitos valstybės kylančią užpuolimo grėsmę.

Tyrimo uždaviniai

Darbo tikslui pasiekti yra iškelti tokie uždaviniai:

- 1) išnagrinėti teisės į individualią savigyną ištakas, jos reglamentavimą Jungtinių Tautų Chartijoje ir paprotinėje tarptautinėje teisėje nusistovėjusias teisėto savigynos realizavimo sąlygas; išanalizuoti šių sąlygų formulavimo ir taikymo Tarptautinio Teisingumo Teismo praktikoje, JT Saugumo Tarybos ir JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose ypatumus;
- 2) išanalizuoti charakteringiausias ir aktualiausias pasaulio valstybių teisės į savigyną įgyvendinimo pavyzdžius, palyginti juos tarpusavyje ir kaip jie atitinka tarptautinės teisės nustatytus teisės į savigyną panaudojimo standartus;
- 3) išnagrinėti iškeltą problemą aktualiausių įvykių, susijusių su terorizmo fenomenu ir valstybių atsaku panaudojant prevencinę savigyną, plotmėje, įvertinti, kaip kinta savigynos realizavimo sąlygų supratimas nūdienos tarpvalstybiniuose santykiuose ir jų vystymosi perspektyvas.

Tyrimo šaltiniai

Rašant darbą, visų pirma, buvo remiamasi tarptautinės teisės dokumentais - tarptautinėmis sutartimis, JT Generalinės Asamblėjos ir Saugumo Tarybos rezoliucijomis. Taip pat analizuoti charakteringiausi tyrimo temos atskleidimui aktualūs Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai, teisėjų atskirosios nuomonės. Pagrindą tyrimui sudarė mokslinė tarptautinės teisės literatūra, tarptautinės teisės specialistų, tokių kaip Malcolm N. Shaw, Oppenheim, Cassese A., Dixon M., Greig D. W, Garwood-Goowers A. ir kt. monografijos įvairiais teisės į savigyną ir jėgos panaudojimo tyrimo klausimais, kas įgalino susistemintai pateikti tarptautinėje doktrinoje dominuojančius vertinimus aktualiais baigiamojo darbo problemos nagrinėjimo klausimais.

Tyrimo metodai

Šiame darbe bus naudojami lyginamasis, loginis, teleologinis, sisteminės analizės, istorinis ir kiti tyrimo metodai. Loginis metodas yra esminis bet kokio tiriamojo darbo metodas, būtinas aiškinant normų turinį, teisminę praktiką, instituto reikšmę ir specifiką, darant išvadas. Metodas naudojamas, pvz., analizuojant Chartijoje įtvirtintą valstybių pareigą pranešti Saugumo Tarybai apie savigynos priemones. Be to, loginio metodo pagalba formuluojamos tyrimo išvados, ieškoma galimų problemų sprendimų, daromi apibendrinimai. Teleologinis metodas svarbus suvokiant Chartijos rengėjų tikslus ir tuo būdu atitinkamų Chartijos nuostatų interpretavimą pritaikant šiuolaikiniams tarptautiniams santykiams. Šis metodas pasitelkiamas nagrinėjant išankstinės savigynos šalininkų ir priešininkų nuomones dėl jos teisėtumo. Ne mažesnę reikšmę užima lyginamasis metodas, kurio pagalba lyginama valstybių praktika pateisinant ginkluotos jėgos panaudojimą, taip pat gretinamos Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimų formuluotės teisės į savigyną atskleidimui reikšmingose bylose. Metodas naudojamas, pvz., toje darbo dalyje, kurioje nagrinėjama valstybių praktika dėl rėmimosi išankstine savigyna. Istoriniu metodu remiamasi tiriant teisės į savigyną genezę, atsiradimo ir jos įgyvendinimo sąlygų plėtojimosi prielaidas bei tendencijas, pvz. šis metodas pasitelkiamas analizuojant teisę į savigyną iki 1945 metų. Sistemiškai - analitiškai, kas turi ypač didelę reikšmę, vertinama Chartijos normų, susijusių su teisėtu jėgos panaudojimu, esmė.

Darbo teorinė ir praktinė reikšmė

Baigiamajame darbe nagrinėjama tema aktuali tiek moksliniu, tiek praktiniu požiūriu. Teorinėje plotmėje temos aktualumą lemia vis dažnesni valstybių siekiai pateisinti savigyną atsakant į kitos valstybės įvykdytą ginkluotą užpuolimą ar netgi atremiant iš teroristinės organizacijos ar kitų nevalstybinių grupuočių gresiantį užpuolimo pavojų. Todėl svarbu moksliniu požiūriu iškristalizuoti tokios savigynos teisėtumą apsprendžiančius kriterijus, kurie galėtų būti sėkmingai pritaikomi valstybių praktikoje. Teisingam valstybių savigynos veiksmų kvalifikavimui taip pat svarbu tinkamai atskirti išankstinės ir preventyvos savigynos sąvokas, dėl kurių literatūroje nėra aiškaus sutarimo. Praktikoje klausimo, ar buvo patenkintos visos savigynos teisėtumo sąlygos, išsprendimas yra susijęs su sudėtingų faktinės situacijos aplinkybių įvertinimu bei interpretavimu, kas sąlygoja nevienareikšmišką pateisinamos savigynos turinio suvokimą. Taigi, manytina, kad analizė svarbi ir tarptautinės teisės praktikos aspektu, kadangi valstybių požiūris į savigyną bei atitinkami veiksmai gali sąlygoti naujų paprotinės teisės normų atsiradimą.

Darbo tema aktuali ir Lietuvai, kadangi vienokio ar kitokio jos elgesio palaikant kitų valstybių savigynos pareiškimus ir dalyvaujant jų karinėse operacijose, teisėtumas priklausys būtent

nuo savigynos kvalifikavimo teisėtumo. Taip pat Lietuvai aktualu ir tai, kad jos prisidėjimas prie tam tikrų veiksmų, kurie bus traktuojami kaip savigyna, gali būti svarbus konstatuojant valstybių skaičių, prisidedančių prie naujos paprotinės normos gimimo.

Tema taip pat svarbi Europos Sąjungos valstybėms, kadangi Europos Sąjunga pati dalyvauja valstybių taikomų atsakomųjų priemonių vertinime, pavyzdžiui, ji paskelbė pradėsianti derybas su Iranu, nepaisant paskutinių ekscesų dėl potencialaus konflikto tarp Irano ir Izraelio, kur greičiausiai bus naudojama savigyna.

1. Teisės į savigną vystymasis tarptautinėje teisėje

1.1. Teisė į savigną iki 1945 m.

1.1.1. Teisė į savigną kaip teisės į karą sudėtinė dalis

Ankstyvojoje tarptautinėje teisėje valstybių jėgos panaudojimą nulėmė teisingo karo doktrina. Išplėtota tokių autorių kaip Šv. Augustinas ir Grocijus, teisingo karo teorija teigė, jog karas yra neteisėtas, nebent jis pradėtas dėl „teisingos priežasties“. Teisinga priežastis apėmė daugybę situacijų, tačiau iš esmės siejosi su patirta neteisybe arba neteisėtai atimta teise. Nesant šių aplinkybių, karas buvo laikomas neteisėtu.

XVII amžiaus pabaigoje valstybės suverenumo sureikšminimas Europoje sąlygojo pokyčius. Visų pirma, teisingo karo doktrina buvo patobulinta taip, kad buvo laikoma, jog valstybė elgiasi teisėtai, jei ji tikėjo turinti teisingą priežastį, nepaisant to, ar ji iš tikrųjų tokią turėjo. Nebuvo jokio objektyvaus teisinio įvertinimo dėl valstybės teisės į jėgos panaudojimą.

Kai valstybių praktika tapo pirminiu tarptautinės teisės šaltiniu, netgi ši sušvelninta teisingo karo teorijos versija išnyko. XVIII amžiuje vyraujanti doktrina buvo suvereni teisė į karą (*ius ad bellum*), pagal kurią valstybės galėjo spęsti tarptautinius ginčus panaudodamos jėgą. Kiekviena valstybė turėjo absoliučią teisę imtis karo veiksmų dėl bet kokios priežasties. Tarptautinė teisė reguliavo tik faktišką karo eigą, bet nesikišo į valstybės teisę juo užsiimti. Ši suvereni teisė lėmė tarptautinius santykius iki pat Tautų Lygos atsiradimo 1919 metais.³

1.1.2. Teisė į savigną kaip savarankiška teisė

Iki pat devyniolikto amžiaus pradžios teisė į savigną turėjo tik nedidelę reikšmę. Tarptautinė viešoji teisė leido valstybėms laisvai kariauti ir tokiems veiksams nereikėjo pateisinimo. Kai, nepaisant to, valstybės aiškiai pasitelkdavo teisę į savigną, jų tikslai buvo išimtinai politiniai.⁴

Nors teisiškai bereikalingai, valstybės ėmė klasifikuoti jėgos panaudojimą remiantis tikslais, kurių ja buvo siekiama. Todėl atsirado taip vadinamas jėgos panaudojimas „savignos tikslais“, „gelbstint užsienyje esančius piliečius“ ir kaip „represalija“ už patirtą žalą.⁵

³ Dixon M. Textbook on International Law. 5th ed. New York: Oxford University Press Inc., 2005. P.290.

⁴ The Charter of the United Nations – A Commentary. 2nd ed. Volume 1. Edited by Bruno Simma. New York: Oxford University Press Inc., 2002. P. 789.

⁵ Dixon M. Textbook on International Law. 5th ed. New York: Oxford University Press Inc., 2005. P.290.

Savigynos kaip legalios teisės samprata neturi jokios reikšmės, jei nėra atitinkamos bendros pareigos susilaikyti nuo jėgos panaudojimo. Todėl savigyna kaip savarankiška teisė atsirado tik nuo to laiko, kai karas apskritai tapo neteisėtu.⁶

Pirmieji bandymai reglamentuoti teisę į karą atspindėjo 1919 m. Tautų Lygos Sutartyje. Tautų Lygos sistema neuždraudė karo ar jėgos panaudojimo, tačiau ji nustatė procedūrą, skirtą apriboti juos iki pakankamo lygio. Tarpukario metais buvo nuolat bandoma užlopyti Sutarties spragas, siekiant visiškai uždrausti karą tarptautinėje teisėje, ir tai galiausiai pasisekė pasirašius 1928 metų Bendrąją sutartį dėl atsisakymo nuo karo (Briano-Kelogo pakta)⁷. Šio Pakto šalys pasmerkė karo veiksmų ėmimąsi ir sutiko atsisakyti tokio nacionalinės politikos instrumento jų tarpusavio santykiuose.⁸

Tiek Tautų Lygos Sutartis, tiek Briano-Kelogo paktas turėjo trūkumų, nes juose įtvirtintas draudimas buvo taikomas tik karui, o ne jėgai apskritai.⁹ Šie trūkumai buvo pašalinti po Antrojo pasaulinio karo, Jungtinių Tautų Chartijoje (toliau – Chartija) pirmą kartą įtvirtinus jėgos arba grasinimo jėga nenaudojimo principą. Chartija taip pat numatė išimtis iš šio principo, viena iš kurių leido jėgos panaudojimą savigynos tikslais. Todėl laikoma, kad teisė į savigyną kaip sutartinė atsirado tik 1945 metais, kai ji buvo apibrėžta Chartijos 51 straipsnyje.

Tačiau tai visiškai nereiškia, kad iki tol neegzistavo teisė į savigyną. Manoma, kad klasikinis paprotinės teisės į savigyną apibrėžimas buvo aiškiai suformuluotas dar 1842 metais diplomatiame susirašinėjime tarp JAV valstybės sekretoriaus S.D.Webster ir D.Britanijos pareigūnų dėl 1839 metais įvykusio *Caroline* incidento.

1.1.3. Caroline incidentas

1837 metais grupė Kanados sukilėlių, kovojusių prieš D.Britanijos Kanadoje įvestą kolonijinę valdžią, po to, kai buvo sutriuškintas Aukštutinės Kanados Sukilimas, pasislėpė Navy saloje (Kanados jurisdikcija), esančioje Niagaros upėje, kuri skiria Kanadą ir Ameriką. Amerikiečiai, kurie Kanados sukilimą laikė Amerikos revoliucinio karo tęsiniu, aprūpindavo sukilėlius pinigais, maistu bei ginklais, nuplukdydami juos į sąlą garlaiviu pavadinimu *Caroline*. Atsakydamos į tai, britų karinės pajėgos užgrobė *Caroline*, kai jis švartavosi Amerikos uoste,

⁶ Ibid, P.295.

⁷ Dar kitaip vadinamo Paryžiaus paktu, įsigaliojusiu 1929 m. liepos 24 d. ir iki šiol galiojančiu.

⁸ Shaw M. N. International Law. 5th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. P.1017.

⁹ Dixon M. Textbook on International Law, 2005. P.291.

nubuksyravo jį į upės vidurį, padegė ir paleido pasroviui nuo Niagaros krioklio. Incidento metu žuvo kelios dešimtys garlaivyje buvusių amerikiečių.¹⁰

Diplomatiniam susirašinėjime tarp JAV ir D.Britanijos, britai teisinosi, kad jų veiksmai buvo prevenciniai ir būtini pagal tradicinę savigynos doktriną. Tačiau JAV valstybės sekretorius S.D.Webster tvirtino, kad D.Britanija, norėdama pateisinti savo veiksmus, turi įrodyti „savigynos būtinumą, kuris yra neišvengiamas, nenugalimas ir nepaliekantis jokio pasirinkimo dėl priemonių ir jokio laiko apsvarstymui“. Taip pat turėjo būti nustatyta, kad britų ginkluotosios pajėgos „nepadarė nieko neracionalaus ar perteklinio; kadangi veiksmas, pateisinamas savigynos būtinumu, turi apsiriboti šiuo būtinumu ir aiškiai neperžengti jo ribų“.¹¹ D.Britanija sutiko su JAV teisiniais reikalavimais ir taip atsirado klasikinis savigynos apibrėžimas, dažnai vadinamas *Webster* formule. Ilgainiui ją palaikė ir kitos valstybės, todėl joje suformuluoti reikalavimai tapo paprotinės tarptautinės teisės dalimi.

Webster formulė veiksmingai apibūdina jėgos panaudojimą savigynos tikslais kaip teisėtą pagal paprotinę teisę, jeigu jėga naudojama atsakant į neatidėliotiną ir primygtinį grasinimą, kurio negalima išvengti alternatyviomis priemonėmis ir jeigu jėga, naudota šios grėsmės pašalinimui buvo proporcinga sudarytam pavojui. Taigi, jei krizės galima išvengti diplomatinio atstovavimu, arba jei pavojus yra toks menkas, kad jis greičiau yra tik įtarimas, savigyna yra nepateisinama.¹²

Rolling priemonių pasirinkimo nebuvimo (angl. *no choice of means*) sąlygą apibrėžia per ginkluoto užpuolimo pobūdį. Jo nuomone, ginkluotas užpuolimas turi būti tokios prigimties, kad nepaliktų nukentėjusiai valstybei laiko laukti Jungtinių Tautų veiksmų ir priverstų ją nesinaudoti niekuo kitu, išskyrus ginkluotą jėgą, siekiant išsaugoti jos teritorinį integralumą ir politinę nepriklausomybę.¹³

¹⁰ Žr. Webster – Ashburton Treaty – The Caroline Case // <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britian/br-1842d.htm>, prisijungimo laikas: 2005-08-20, taip pat Hillier T. Sourcebook on Public International Law. London; Sydney: Cavendish Publishing Limited, 1998. P.601.

¹¹ Webster – Ashburton Treaty – The Caroline Case // <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britian/br-1842d.htm>, prisijungimo laikas: 2005-08-20. Plačiau apie *Caroline* formulės reikšmingumą žr. Baltic Yearbook of International Law, Volume 3. Editor-in-Chief Ineta Ziemell. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003. P.195; Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum* // The International Lawyer, Vol. 1081, 2002. P.1083; International Law and the War in Iraq // The American Journal of International Law, Vol. 563, 2003. P.572; Yee S. The Potential Impact of the Possible US Responses to the 9-11 Atrocities on the Law regarding the Use of Force and Self-defence // Chinese Journal of International Law, Vol. 287, 2002. P.292 ir kt.

¹² Dixon M. Textbook on International Law, 2005. P.295.

¹³ Fu-Shun Lin. Self-defence – A Permissible Use of Force under the U.N. Charter // De Paul Law Review, Vol. 73, 1963-1964. P. 47.

Webster formulė iš esmės nustatė dvi pagrindines teisėtos savigynos sąlygas: jėgos panaudojimo savigynos tikslais būtinumas ir naudojamos jėgos proporcingumas jėgai, prieš kurią ginamasi. Šios dvi sąlygos vadinamos būtinumo ir proporcingumo principais.

Plečiamai aiškinant būtinumas apima reikalavimą, kad savigyna yra neišvengiama, neatidėliotina ir nepaliekanti priemonių pasirinkimo ar laiko apsvarstymams. Anksčiau buvo manoma, kad šis principas reikalauja, kad atsakas būtų neatidėliotinas. Tačiau dabartinė valstybių praktika rodo, kad pagrįstai atidėtas atsakas yra priimtinas, kai egzistuoja būtinumas surinkti įrodymus dėl užpuolėjo tapatybės ir/arba surinkti žvalgybinę informaciją bei karines pajėgas siekiant smogti atgal.¹⁴

Kai kurie autoriai palaiko siauresnį būtinumo apibrėžimą (suprantant jį kaip būtinumą reaguoti jėga), kaip neapimantį užpuolimo neišvengiamumo. Tokie tarptautinės teisės specialistai, kaip Schmitt, Hugo Grocijus ir kt. *Webster* formulėje išskiria trečią kriterijų išankstinės savigynos atvejui – užpuolimo neišvengiamumą.

Proporcingumas reikalauja, kad veiksmas būtų pagrįstas ir neperteklinis.¹⁵ Šis principas gali būti suprantamas dviem prasmėmis. Pirma, jis gali reikšti, kad gynybinės jėgos intensyvumas turi atitikti jėgos, prieš kurią ginamasi, intensyvumą. Antra, jis gali reikšti, kad net ir daug intensyvesnė gynybinė jėga yra pateisinama tol, kol ji nėra skirta kažkam daugiau, nei tik apsiginti nuo protingai suvokiamo pavojaus. Kol kas pasaulyje nėra vieningos nuomonės dėl to, kuriuo iš šių aiškinimų reikėtų vadovautis.

Nors kai kurie autoriai kritikuoja *Webster* formulę, teigdami, jog ji „buvo produktas tokios epochos, kurioje jėgos panaudojimas buvo laikomas priimtinu valstybės suverenumo požymiu, aiškiai neatskiriant teisės į savigyną nuo teisės į savisaugą, kylančią iš prigimtinės teisės“,¹⁶ daugelis valstybių iki šiol pripažįsta joje įtvirtintus būtinumo ir proporcingumo principus – jais remiamasi aiškinant vėliau atsiradusius tarptautinės teisės šaltinius, jais remiamasi nesant galimybės kitaip pateisinti jėgos panaudojimo, jie labai aktualūs šių dienų tarptautinės teisės į savigyną vystymuisi.

¹⁴ Martyn A. The Right of Self-Defence under International Law – the Response to the Terrorist Attacks of 11 September, http://www.aph.gov.au/library/pubs/CIB/2001-02/02c_ib08.htm, prisijungimo laikas: 2005-05-30.

¹⁵ Frank J. N. B., Rehman J. Assessing the Legality of the Attacks by the International Coalition against Terrorism against Al-Qaeda and the Taleban in Afghanistan: An Inquiry into the Self-Defence Argument under Article 51 of the UN Charter // *The Journal of Criminal Law*, Vol. 67, 2003. P.418.

¹⁶ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1083.

1.2. Teisė į savignyą po 1945 m.

1.2.1. Jungtinių Tautų Chartija

1945 m. birželio 26 d. penkiasdešimt pasaulio valstybių, San Francisko konferencijos dalyvių, pasirašė Jungtinių Tautų Chartiją, kurios pagrindu buvo įsteigta ir veikia universali tarptautinė organizacija – Jungtinės Tautos. Chartija įsigaliojo 1945 m. spalio 24 d., kai ją ratifikavo ir savo ratifikavimo dokumentus deponavo penkios didžiosios pasaulio valstybės (Didžioji Britanija, JAV, Kinija, Prancūzija, SSRS) ir dauguma kitų Chartiją pasirašiusių valstybių (Chartijos 110 straipsnio 3 dalis). Šiuo metu Jungtinių Tautų Organizacijoje dalyvauja 191 pasaulio valstybė,¹⁷ t.y. beveik visos nepriklausomos pasaulio valstybės, išskyrus Šventąjį Sostą (Vatikano miesto valstybę) ir Taivaną.¹⁸ Taivanas, nors ir nėra dėl politinių priežasčių valstybių daugumos pripažintas kaip savarankiška valstybė, tačiau turi beveik visus savarankiškos valstybės požymius. Todėl akivaizdu, kad Chartija išreiškia visų pasaulio valstybių vieningą požiūrį į joje įtvirtintas tarptautinės teisės normas.

1.2.2. Jėgos naudojimo draudimas

Jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo principui tarptautiniuose santykiuose skiriamas ypatingas dėmesys.

Chartijoje nustatyti jėgos naudojimo tarptautiniuose santykiuose pagrindai. Chartijoje akcentuojama, jog taika yra pagrindinė Chartijos vertybė, kurią reikia saugoti visais įmanomais būdais. Chartijos 1 straipsnyje įtvirtinti Jungtinių Tautų tikslai, pirmasis iš kurių yra:

„Palaikyti tarptautinę taiką bei saugumą ir imtis veiksmingų kolektyvinių priemonių, siekiant užkirsti kelią grėsmei taikai ir ją pašalinti, sustabdyti agresijos veiksmus arba kitus taikos pažeidimus bei taikiomis priemonėmis, remiantis teisingumo ir tarptautinės teisės principais, sureguliuoti arba išspręsti tarptautinius ginčus arba situacijas, dėl kurių gali būti pažeista taika“ (Chartijos 1 straipsnio 1 dalis).

Atsižvelgiant į šį tikslą turi būti aiškinamos visos kitos Chartijos nuostatos (1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės 31 straipsnyje numatyta, kad tarptautinė sutartis turi būti aiškinama atsižvelgiant į jos objektą ir tikslus, įskaitant preambulę).¹⁹

Chartijos 2 straipsnyje įtvirtinti šie du pagrindiniai principai:

¹⁷ UN Press Release ORG/1360/Rev.1 (10 February 2004) // <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/ORG1360.rev.1.doc.htm>. Updated 24 February 2005 // <http://www.un.org/Overview/unmember.html>, prisijungimo laikas: 2005-08-15.

¹⁸ Independent States in the World // <http://www.state.gov/s/inr/rls/4250.htm>, prisijungimo laikas: 2005-08-15.

¹⁹ 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.

- „Visos narės tarptautinius ginčus sprendžia taikiomis priemonėmis taip, kad nekeltų grėsmės tarptautinei taikai bei saugumui ir teisingumui“ (Chartijos 2 straipsnio 3 dalis).
- „Visos narės tarptautiniuose santykiuose susilaiko nuo grasinimo jėga ir jos panaudojimo tiek prieš kurios nors valstybės teritorinį vientisumą arba politinę nepriklausomybę, tiek kuriuo kitu būdu, nesuderinamu su Jungtinių Tautų tikslais“ (Chartijos 2 straipsnio 4 dalis).

Chartijos 2 straipsnio 3 ir 4 dalyje įtvirtintų tarptautinių ginčų taikaus sprendimo bei jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo principų turinys plačiau atskleistas 1970 metų Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, susijusių su draugiškais santykiais ir bendradarbiavimu tarp valstybių pagal Jungtinių Tautų Chartiją, patvirtintoje 1970 m. spalio 24 d. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 2625 (XXV)²⁰, bei Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo, įvykusio 1975 m. rugpjūčio 1 d. Helsinkyje, Baigiamajame akte.²¹

Tarptautinis Teisingumo Teismas Chartijos 2 straipsnio 4 dalies nuostatą apibūdino kaip impertyviąją *jus cogens* tarptautinės teisės normą, nuo kurios valstybėms draudžiama nukrypti.²² Chartijos 2 straipsnio 3 ir 4 dalių nuostatos reiškia, kad jėgos panaudojimas gali būti pateisintas tik Chartijoje aiškiai numatytais atvejais ir tik tuomet, kai jis atitinka Jungtinių Tautų tikslus.

1.2.3. Teisėto jėgos naudojimo atvejai

Atvejai, kuriais leidžiama naudoti jėgą, Chartijoje apibrėžti VII skyriuje. Šiame skyriuje numatyti tik du teisėto jėgos naudojimo atvejai:

1. *Saugumo Tarybos sankcionuotas jėgos naudojimas prieš agresorių ar keliančią grėsmę taikai valstybę.* Chartijos 42 straipsnyje numatyta, kad jeigu priemonių, nesusijusių su ginkluotosios jėgos naudojimu, nepakanka Saugumo Tarybos sprendimams vykdyti, „ji, pasinaudodama oro, jūrų bei sausumos pajėgomis, gali imtis veiksmų, kurių reikia tarptautinei taikai bei saugumui palaikyti arba atkurti“. Iš esmės tai reiškia, kad jėga prieš kitą valstybę gali būti panaudota tik esant atitinkamai Saugumo Tarybos rezoliucijai. Jėgos naudojimas gali būti pateisintas tik nesant galimybės taikiai išspręsti kilusio ginčo. Taigi, nė viena valstybė negali naudoti jėgos prieš kitą

²⁰ Žr. Vadapalas V. Tarptautinė teisė; pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 41, angliškąjį Deklaracijos tekstą galima rasti Jungtinių Tautų tinklapyje: <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>.

²¹ Angliškąjį Baigiamojo akto tekstą galima rasti Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos tinklapyje: http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf.

²² *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/ijwww/icasess/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

valstybę, prieš tai negavusi konkretaus Saugumo Tarybos įgaliojimo (*authorisation*) pagal Chartijos 42 straipsnį. Kokių priemonių turi būti imamos prieš kitą valstybę, kiekvienu konkrečiu atveju sprendžia Saugumo Taryba.

2. Individuali ar kolektyvinė savigyna Jungtinių Tautų valstybės narės ginkluoto užpuolimo atveju, kol Saugumo Taryba nesiims priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti. Chartijos 51 straipsnis pripažįsta valstybių teisę į savigyną. Tai yra neatimama ir prigimtinė kiekvienos valstybės teisė. Ši teisė egzistuoja nepriklausomai nuo Chartijos 42 straipsnio sąlygų, nes valstybė turi teisę naudoti jėgą savigynos tikslais net ir nesant Saugumo Tarybos rezoliucijos. Tačiau savigyna, kad būtų teisėta, privalo atitikti Chartijos 51 straipsnyje numatytus reikalavimus.

Paminėtinas ir dar vienas Chartijoje numatytas teisėto jėgos panaudojimo atvejis. Chartijos 107 straipsnis įteisino jėgos naudojimą, esantį Antrojo Pasaulinio Karo padariniu, prieš bet kurią valstybę, kuri per Antrąjį Pasaulinį Karą buvo bet kurios valstybės, pasirašiusios Chartiją, priešas. Tokio pobūdžio jėgos naudojimo įteisinimas buvo skirtas Antrojo Pasaulinio Karo padariniams sankcionuoti, todėl dabar ši nuostata nebeaktuali ir joje numatytas jėgos naudojimas yra neįmanomas.

Atsižvelgiant į tai, jėgos naudojimas pagal Chartiją gali būti pateisintas tik dviem aukščiau minėtais atvejais – Saugumo Tarybos rezoliucija ir savigyna, kurie abu susiję su tarptautinės taikos ir saugumo atstatymu. Kadangi Chartijoje šie du atvejai pateikiami kaip išimtys iš fundamentalaus jėgos naudojimo draudimo principo, įtvirtinto Chartijos 2(4) straipsnyje, Chartijos 42 ir 51 straipsnių nuostatos aiškintinos siaurinamai. Trumpai tariant, valstybė, reaguodama į neteisėtus kitos valstybės veiksmus, turi dvi pasirinkimo galimybes – įvykdžiusi visas Chartijos 51 sąlygas, imtis vienašališkų savigynos veiksmų, arba, nesant galimybės taikyti Chartijos 51 straipsnį, kreiptis į Saugumo Tarybą, kad ši įgaliotų ją imtis tam tikrų priemonių, arba pritartų jau pritaikytoms priemonėms.

1.2.4. Teisės į savigyną samprata pagal Chartiją

Viena iš svarbiausių šiuolaikinės tarptautinės teisės normų, leidžianti jėgos panaudojimą tarptautiniuose santykiuose, yra teisė į savigyną. Ji įtvirtinta Chartijos 51 straipsnyje, kuris numato, kad:

„Jokia šios Chartijos nuostata neriboja prigimtinės teisės imtis individualios ar kolektyvinės savigynos, jei įvykdomas Jungtinių Tautų narės ginkluotas užpuolimas, tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti. Valstybės narės nedelsdamos praneša Saugumo Tarybai apie priemones, kurių jos ėmėsi, įgyvendindamos šią savigynos teisę, ir

kurios jokiu būdu nedaro įtakos Saugumo Tarybos įgaliojimams bei atsakomybei pagal šią Chartiją bet kuriuo metu imtis veiksmų, kurie, jos manymu, yra reikalingi tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti ar atkurti.“

Iš šio straipsnio matyti, kad būtina savigynos sąlyga yra ginkluoto užpuolimo buvimas, be to, kartu egzistuoja šie Chartijoje numatyti apribojimai savigynos įgyvendinimui: 1) valstybė apie savigynos priemones pranešė Saugumo Tarybai; 2) savigyna tęsiasi ne ilgiau, nei iki tol, kol Saugumo Taryba ėmėsi būtinų priemonių; bei 3) savigyna yra būtina ir proporcinga.

1.2.4.1. GINKLUOTAS UŽPUOLIMAS

Chartijos 51 straipsnyje numatyta, kad savigyna galima, kai įvyksta Jungtinių Tautų narės ginkluotas užpuolimas. Tai yra teisės į savigyną atsiradimo sąlyga.²³ Iki Chartijos priėmimo valstybių praktika nepateikė aiškių gairių dėl to, ką reiškia ginkluotas užpuolimas Chartijos 51 straipsnio prasme. Pagal Tarptautinio Teisingumo Teismo praktiką ginkluotais užpuolimais laikomi sunkiausi agresijos aktai. Agresijos termino apibrėžimas yra plačiai įtvirtintas vieningai priimtoje JT Generalinės Asamblėjos 1974 metų Rezoliucijoje Nr. 3314 (XXIX) „Dėl agresijos apibrėžimo“.²⁴ Joje įtvirtintas sąrašas veiksmų, kurių įvykdymas nepriklausomai nuo to, yra ar nėra paskelbtas karas, lygus agresijai. Tai:

1. Ginkluotas įsiveržimas į kitos valstybės teritoriją arba jos užpuolimas; bet kokia karinė okupacija, kad ir laikino pobūdžio, bet kokia aneksija, panaudojant jėgą kitos valstybės teritorijoje;
2. kitos valstybės teritorijos bombardavimas arba bet kokio kito ginklo panaudojimas prieš kitos valstybės teritoriją;
3. valstybės uostų ir pakrančių blokada, vykdoma kitos valstybės ginkluotomis pajėgomis;
4. valstybės sausumos, jūros ar oro ginkluotųjų pajėgų užpuolimas, vykdomas kitos valstybės ginkluotomis pajėgomis.

²³ Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nicaragua* sprendimą pradeda nuo prielaidos, kad ginkluoto užpuolimo buvimas yra *conditio sine qua non* teisės į individualią ir kolektyvinę savigyną įgyvendinimui – Žr. *The Charter of the United Nations – A Commentary*, 2002. P. 793.

²⁴ Žr. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė; pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 52, angliškąjį Rezoliucijos tekstą galima rasti Jungtinių Tautų tinklapyje: <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement> .

5. valstybės ginkluotųjų pajėgų, esančių kitos valstybės teritorijoje pagal sutartį, panaudojimas, pažeidžiant sutartyje numatytas sąlygas arba tolimesnis ginkluotųjų jėgų pasilikimas po sutarties pasibaigimo;

6. valstybės, kuri suteikia savo teritoriją kitai valstybei, veiksmai, leidžiantys pastarajai panaudoti šią teritoriją vykdant agresiją prieš trečiąją valstybę;

7. valstybės ar jos vardu siunčiamos į kitos valstybės teritoriją ginkluotos gaujos, grupės, samdiniai, kurių vykdomi ginkluoti užpuolimai yra pavojingi.

Rezoliucijos 4 straipsnyje teigiama, kad pateiktas veiksmų sąrašas nėra baigtinis, ir kad Saugumo Taryba gali nuspręsti, kokius kitus veiksmus laikyti agresija. Nepaisant to, matyti, kad agresijai priskiriami tik patys pavojingiausi ir akivaizdūs jėgos panaudojimo atvejai. Praktikoje gi dažnai pasitaiko tokių jėgos panaudojimo formų, kurios nors ir nepatenka į aukščiau pateiktą sąrašą, tačiau kelia grėsmę valstybei, prieš kurią naudojama ar gali būti panaudota jėga. Tokiais atvejais nesant atitinkamos Saugumo Tarybos rezoliucijos arba jos negalint priimti dėl bent vienos Saugumo Tarybos nuolatinės narės veto,²⁵ nukentėjusiai valstybei dažnai tenka pačiai spręsti ir įrodinėti, ar kitos valstybės neteisėti veiksmai patenka į ginkluoto užpuolimo sąvoką. Būtent todėl yra labai svarbu kuo tiksliau apibrėžti ginkluoto užpuolimo turinį, nes nuo jo didžiaja dalimi ir priklauso savigynos veiksmų teisėtumas pagal Chartijos 51 straipsnį.

Ginkluoto užpuolimo esmė buvo svarstoma 1986 metais *Nicaragua* byloje.²⁶ Šioje byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas palaikė požiūrį, kad įvairūs aktai, kaip jie suformuluoti JT GA Rezoliucijoje „Dėl agresijos apibrėžimo“, sudaro paprotinę tarptautinę teisę, tačiau ženkliai susiaurino ginkluoto užpuolimo sąvoką. Teismo nuomone, ne kiekvienas reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų panaudojimas kertant valstybės sieną yra ginkluotas užpuolimas tarptautinės teisės prasme. Lemiamą įtaką, vertinant užpuolimo pobūdį, turi jo „mastas ir padariniai“. Atsižvelgiant į tai, pagalba sukilėliams ginklų tiekimo arba logistinės ar kitokios paramos forma (įskaitant apmokymus) priešintis kitai valstybei, nebuvo pripažinta ginkluotu užpuolimu Chartijos 51 straipsnio prasme, nors tokie veiksmai galėjo būti suprantami kaip grasinimas jėga ar jos panaudojimas Chartijos 2(4) straipsnio prasme, arba kaip intervencija į kitų valstybių vidaus ar išorės reikalus, kurią draudžia Chartijos 2(7) straipsnis.

²⁵ Deja, nuolatinė Saugumo Tarybos narių konsensusas išsiskaidė Jungtinių Tautų istorijos pradžioje. Todėl beveik visais atvejais, išskyrus tuos, kuriuose egzistavo trumpalaikis bendradarbiavimo interesas, Saugumo Taryba negalėjo veikti taip, kaip buvo planuota iš pradžių (plačiau žr. Mark W. J., Noyes J. E. *Cases and Commentary on International Law*. St Paul, Minnesota: West Publishing Company, 1997. P. 427)

²⁶ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

Kitaip tariant, Teismas nustatė, kad ginkluotas užpuolimas egzistuoja tik tuomet, kai ryšys tarp valstybės ir ne valstybės veikėjo yra labai artimas ir užpuolimas yra iš tikrųjų panašus į valstybės užpuolimą. Tokia pozicija yra suderinama su valstybės atsakomybe tiek, kiek ji susijusi su ne valstybės veikėjų įvykdytų veiksmų priskyrimu valstybei.²⁷

Teigdamas, kad „būtina atskirti grėsmingiausias jėgos panaudojimo formas (sudaranti ginkluotą užpuolimą) nuo mažiau grėsmingų formų“, Tarptautinis Teisingumo Teismas lyg ir pristatė santykinumo elementą jėgos panaudojimo sąvokoje.²⁸ Skirtingo laipsnio jėgos panaudojimas prieš valstybę sąlygoja skirtingą atsakomųjų priemonių, būtinų jėgai atremti, poreikį.

Teismas pažymėjo, kad „mažesnio pavojingumo jėgos panaudojimas negali <...> sąlygoti teisės imtis kolektyvinių atsakomųjų priemonių, susijusių su jėgos panaudojimu. Veiksmai, kuriais kaltinama Nikaragva, netgi tariant, kad jie buvo nustatyti ir priskirti tai valstybei, galėtų pateisinti tik tos valstybės, kuri buvo šių aktų auka, o būtent Salvadoro, Hondūro ar Kosta Rikos, proporcingas atsakomąsias priemones. Jie negalėtų pateisinti atsakomųjų priemonių, kurių ėmėsi trečioji valstybė, ir ypač negalėtų pateisinti intervencijos, susijusios su jėgos panaudojimu“.²⁹

Taigi, Teismo supratimu teisę į savigyną įgalina panaudoti tik grėsmingiausias jėgos panaudojimo formas, prilygstančios ginkluotam užpuolimui. Tuo tarpu mažiau grėsmingos jėgos panaudojimo formos, neprilygstančios ginkluotam užpuolimui, tokios kaip ginklų ir kitokios paramos tiekimas, užminavimas kitos valstybės teritoriniuose ir vidaus vandenyse, nesankcionuotas skrydis virš kitos valstybės teritorijos, smulkios muštynės pasienyje, asmeninių laivų ar lėktuvų užpuolimas, negali pateisinti savigynos, nes nekelti grėsmės valstybės kaip tokios egzistavimui.³⁰

1986 m. *Nicaragua* byloje suformuluotą labai ribotą ginkluoto užpuolimo traktavimą Tarptautinis Teisingumo Teismas dar kartą patvirtino 2003 m. *Oil Platforms* byloje³¹ ir 2004 m. liepos 9 d. Patariamąjoje nuomonėje *Dél okupuotos Palestinos teritorijos sienos statybos teisinių pasekmių*.³²

²⁷ Byers M. Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September // International and Comparative Law Quarterly, Vol. 51, 2002. P.407.

²⁸ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1084.

²⁹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasces/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

³⁰ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1084

³¹ *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), [2003] ICJ [64] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iop/iopframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

³² *Advisory Opinion on the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, [2004] ICJ [139] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-10-11.

1.2.4.2. PRANEŠIMO PAREIGA

Pirmasis Chartijos 51 straipsnyje numatytas apribojimas savigynos įgyvendinimui yra valstybės pareiga nedelsiant pranešti Saugumo Tarybai apie priemones, kurių ji ėmėsi, įgyvendindama šią savigynos teisę.

Žodžių „nedelsdamos praneša“ naudojimas reiškia, kad valstybė, veikianti savigynos tikslais, turi teisinę pareigą pranešti apie savo veiksmus Saugumo Tarybai. Iš to dažnai kyla klausimas, ar šis reikalavimas yra privalomas (neįvykdžius reikalavimo, valstybė netenka teisės remtis savigyna), ar direktyvinis (reikalavimo neįvykdymas neturi įtakos savigynos teisėtumui), ir, jei direktyvinis, tai kokia tuomet jo reikšmė.³³

Su šiuo klausimu susidūrė Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nicaragua* byloje. Šioje byloje Teismas rėmėsi paprotine teise ir pareiškė, kad „Teismas, kurio sprendimas turi būti priimtas remiantis paprotine tarptautine teise, jau pastebėjo, kad šios teisės kontekste pranešimo pareiga, įtvirtinta Chartijos 51 straipsnyje, neegzistuoja. Todėl jis nemano, kad tokio pranešimo išsipareigojimo, esančio paprotinės tarptautinės teisės, taikytinos esamam ginčui, dalimi, nebuvimas iš JAV pusės, yra pažeidimas“.³⁴ Tačiau Teismas neatsakė į klausimą, ar tuo atveju, jei ginčui būtų taikomos Chartijos nuostatos, pranešimo reikalavimo nesilaikymas padarytų negaliojančiu savigynos veiksmą.

Teismo paprotinės tarptautinės teisės ir Chartijos normų atskyrimas paskatino Y. Dinstein padaryti išvadą, kad: „Teismas norėjo pasakyti, kad kai jėgos panaudojimą reguliuoja Chartijos teisė, valstybei yra užkertamas kelias remtis teise į savigyną, jeigu ji nesilaiko pranešimo Tarybai reikalavimo. Šiuo atžvilgiu, pranešimo pareiga tampa esmine sąlyga ir savigynos įgyvendinimo apribojimu“.³⁵

Tačiau labiau priimtina laikoma pozicija, kad pranešimas Saugumo Tarybai apie savigynos priemones Chartijos 51 straipsnyje formuluojamas kaip valstybės pareiga, bet ne kaip savigynos sąlyga, todėl nepranešimas pats savaime neįtakoja savigynos veiksmų teisėtumo.³⁶ Tai reiškia, kad

³³ Plačiau apie tai žr. Greig D. W. *Self-defence and the Security Council: What does Article 51 Require?* // *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991. P.367-369, 384; Frank J. N. B., Rehman J. *Assessing the Legality of the Attacks by the International Coalition against Terrorism against Al-Qaeda and the Taleban in Afghanistan: An Inquiry into the Self-Defence Argument under Article 51 of the UN Charter*, 2003. P.421.

³⁴ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/iccjwww/icasess/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

³⁵ Greig D. W. *Self-defence and the Security Council: What does Article 51 Require?*, 1991. P. 380.

³⁶ Frank J. N. B., Rehman J. *Assessing the Legality of the Attacks by the International Coalition against Terrorism against Al-Qaeda and the Taleban in Afghanistan: An Inquiry into the Self-Defence Argument under Article 51 of the UN Charter*, 2003. P.420.

jau panaudojus teisę į savigyną (esant ginkluoto užpuolimo sąlygai) atsiranda valstybės pranešimo pareiga, susijusi su teisėtu savigynos įgyvendinimu.

Toks Chartijos 51 straipsnio aiškinimas gali būti pateisintas ir eile kitų pagrindų.

Visų pirma, *Nicaragua* byloje teisėjas Schwebel savo atskiroje nuomonėje pareiškė tokią poziciją: „Jungtinių Valstijų priemonės paremiant Salvadorą, be kitų priemonių, panaudoti jėgą prieš Nicaragua, nėra transformuojamos iš gynybinių į agresyvias priemones dėl to, jog apie šias priemones nebuvo pranešta Saugumo Tarybai <...> Valstybė negali netekti ir negali iš savęs atimti savo prigimtines teisės į individualią ar kolektyvinę savigyną dėl jos nepranešimo Saugumo Tarybai apie priemones, kurių ji ėmėsi įgyvendindama šią teisę“.³⁷

Antra, atitinkama Chartijos 51 straipsnio dalis neturi tikslumo, kurio tikimasi iš nuostatos, turinčios tokias reikšmingas pasekmes, jeigu jos nesilaikoma.³⁸ Kitaip tariant, jeigu nepranešimas panaikintų savigynos teisėtumą, tai turėtų būti aiškiai įtvirtinta Chartijoje, tačiau taip nėra.

Trečia, pareiga pranešti egzistuoja prieš tarptautinę bendruomenę, o ne prieš tariamą agresorę, todėl pastaroji neturi galimybės remtis savigynos veiksmo „negaliojimu“, kylančiu iš nepranešimo Saugumo Tarybai.³⁹ Autorės manymu, pranešimo nebuvimas neturėtų įtakoti nukentėjusios valstybės atsako į neteisėtus kitos valstybės veiksmus teisėtumo, nes priešingu atveju nepagrįstai būtų apribota nukentėjusios valstybės teisė gintis ir šios valstybės veiksmai prilygtų agresorės veiksams (kaip draudžiamas jėgos panaudojimas pagal Chartijos 2(4) straipsnį).

Laikant, kad Chartijos 51 straipsnyje įtvirtintos pranešimo pareigos pažeidimas nepanaikina savigynos teisėtumo, būtina išsiaiškinti, kokia gi tuomet yra šios pareigos prasmė ir kokios yra šios pareigos nesilaikymo teisinės pasekmes.

Manytina, kad Chartijoje įtvirtinta pranešimo pareiga nėra vien tik formalus veiksmas. Pranešimo pareiga iškelia klausimus, ar nukentėjusi valstybė privalo prisiimti įrodinėjimo pareigą, kad įrodytų savigynos būtinumą (jėgos panaudojimo, sudarančio ginkluotą užpuolimą, faktą) ir jei taip, tai koks įrodymų standartas turi būti laikomas tinkamu. Galima svarstyti, kad būtinumo reikalavimas, kaip jis įtvirtintas bendrojoje tarptautinėje teisėje nuo 1842 metų *Webster* formulės, susijusios su *Caroline* incidentu 1837 metais, buvo konsoliduotas į pranešimo pareigą pagal Chartijos 51 straipsnį. Giežtas reikalavimas, suprantamas iš Chartijos 51 straipsnio teksto, remiasi požiūriu, kad besitęsiančio konflikto ar kampanijos, o ne vienkartinio incidento metu, valstybė turėtų pranešti apie kiekvieną epizodą atskirai ir vykdyti pareigą įrodyti, kad savigynos pareiškimas

³⁷ *Dissenting Opinion of Judge Schwebel*. [1986] ICJ Rep 206-207 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627_jurisdiction_dissenting_Schwebel.pdf.

³⁸ Greig D. W. *Self-defence and the Security Council: What does Article 51 Require?*, 1991. P.387.

³⁹ *ibid.*

yra pateisinamas būtinumo ir proporcingumo pagrindais. Tai reiškia, kad valstybė, kuri remiasi savigyna, turi pagrįsti ginkluoto užpuolimo, priskirtino konkrečiai valstybei, buvimą ir kad jos gynybos veiksmai turi atitikti proporcingumo testą.⁴⁰ Taigi, kai kurių tarptautinės teisės specialistų nuomone, *Caroline* incidento reikalavimai netiesiogiai yra atspindėti Chartijoje įtvirtintoje pranešimo pareigoje, t.y. pranešime valstybė turėtų pagrįsti savo veiksmų teisėtumą pagal *Webster* formulę.

Kalbėdamas apie nepranešimo pasekmes *Nicaragua* byloje, Teismas pareiškė, kad „<...> tyrinėjant paprotinės teisės poziciją, pranešimo nebuvimas gali būti vienas iš veiksnių, parodančių, ar aptariama valstybė pati buvo įsitikinusi, jog veikia savigynos tikslais“.⁴¹ Taigi, Teismo požiūriu, daugiausia, ką pranešimo buvimas ar nebuvimas gali reikšti, tai pateikti įrodymus dėl aptariamoms valstybės tikėjimo savo savigynos veiksmų teisėtumu.

Kitas svarbus aspektas yra tai, kad Chartijos 51 straipsnio nuostata nereikalauja, kad Saugumo Taryba savo ruožtu pasisakytų dėl kiekvienos savigynos pretenzijos teisėtumo. Praktikoje Saugumo Taryba apskritai nėra paskelbusi tokių aiškių pasisakymų. Dėl to, kai kurie prancūzų autoriai teigia, kad ji nėra pakankamai prisidėjusi prie to, kad savigynai suteiktų aiškų turinį ar iš tiesų bet kokią realią prasmę: teisė į savigyną yra „neapibrėžta“ ar netgi nykstanti.⁴²

1.2.4.3. SAVIGYNOS TRUKMĖ

Antrasis savigynos įgyvendinimo apribojimas yra tai, jog pagal Chartijos 51 straipsnį valstybės turi teisę imtis savigynos veiksmų tol, kol Saugumo Taryba nesiima būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti. Ši nuostata teisę į savigyną apriboja laiko prasme ir sieja ją su Saugumo Tarybos veiksmais.

Numanomas savigynos laiko apribojimas yra paremiamas įtvirtintu Chartijos rengėjų įsitikinimu, kad suteikus Saugumo Tarybai pagrindinę (nors ir neišimtinę) atsakomybę palaikant tarptautinę taiką ir saugumą, netgi vienašalis karinis veiksmas pagal savigyną turi būti priklausomas nuo daugiašalio mechanizmo, įtvirtinto Chartijos VII skirsnyje.⁴³

Lingvistinė Chartijos 51 straipsnio analizė rodo, kad kai tik Saugumo Taryba imasi priemonių atstatyti taikai, nukentėjusios valstybės kompetencija aiškinti ginkluoto užpuolimo

⁴⁰ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1088.

⁴¹ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

⁴² Gray C. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. New York: Oxford University Press Inc., 2004.

⁴³ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1089.

sąvoką ir įvertinti ginkluoto užpuolimo atsiradimą konkrečiu atveju turi būti perduota šiam organui, ko padarinys yra tai, kad saviginos veiksmas pagal Chartijos 51 straipsnį turi išlikti „sąlyginis“.⁴⁴

Saugumo Tarybai yra suteikta galia įvertinti būtiną veiksmą, įskaitant priemones nustatyti nusikaltusias valstybes, prieš kurias turi būti nukreipti su jėgos panaudojimu susiję veiksmai, ir apibrėžti priverstinio vykdymo priemones bei metodus ir bet kurios prievartos operacijos trukmę. Taip pat egzistuoja valstybių narių nekliudymo pareiga, kad jų priverstinės gynybos priemonės neįtakotų Saugumo Tarybos įgaliojimų bei atsakomybės.⁴⁵

Kaip teigiama D.Britanijos parengtame Chartijos komentare, „Saugumo Taryba turi nuspręsti, ar tokių priemonių buvo imtasi ir ar jos yra tinkamos tam tikslui. Saugumo Tarybai nesiėmus veiksmų, ar veiksams, kurių ji ėmėsi esant visiškai netinkamiems, bet kuri narė ar narių grupė gali remtis teise į saviginą, kaip pateisinančia bet kokį veiksmą, kurį jos mano esant tinkamu“.⁴⁶

Akivaizdu, jog tol, kol Saugumo Taryba nėra aiškiai pasisakiusi dėl agresijos akto ar kitų dviejų situacijų (grėsmės taikai ar taikos pažeidimo faktų) egzistavimo Chartijos 39 straipsnio prasme, negalima reikalauti, kad nukentėjusi valstybė nustotų naudotis savo teise į saviginą, nes saviginos įgyvendinimas pagal Chartijos 51 straipsnį nėra sąlygotas Saugumo Tarybos sprendimų.

Taikant Chartijos 51 straipsnį praktikoje, iškyla problema nustatant saviginos pabaigos momentą, t.y. momentą, nuo kurio turi būti laikoma, jog Saugumo Taryba ėmėsi būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti ir nukentėjusi valstybė privalo nutraukti saviginos veiksmus. Žodis „būtinis“ Chartijos 51 straipsnyje reiškia, kad valstybė turi teisę tęsti saviginą tol, kol priemonės, kurių imasi ji pati ar Saugumo Taryba, pasirodo esančios veiksmingos.⁴⁷ Tačiau nėra visiškai aišku, kam suteikta kompetencija vertinti, ar konkrečiu atveju Saugumo Tarybos priemonės taikos atstatymo tikslais yra veiksmingos.

Atsižvelgiant į akivaizdžią nukentėjusios valstybės tikslų (pvz. agresorės užgrobtos teritorijos susigrąžinimas, ar apsidraudimas prieš gresiantį užpuolimą) subordinaciją Saugumo Tarybos tikslams (tarptautinės taikos ir saugumo palaikymas), atrodytų, kad Saugumo Taryba turėtų apibrėžti reikalingų priemonių apimtį (tiek savo pačios, tiek nukentėjusios valstybės veiksmų atžvilgiu).⁴⁸ Tačiau reikalingų priemonių nustatymas dar nereiškia, kad tos priemonės bus veiksmingos, t.y. nutrauks agresorės neteisėtus veiksmus. Todėl išlieka nuomonė, kad tiek, kiek

⁴⁴ Ibid, P.1087.

⁴⁵ Ibid, P.1089.

⁴⁶ Harris D.J. Cases and Materials on International Law. 6th ed. London: Sweet & Maxwell, 2004. P.924.

⁴⁷ Greig D. W. Self-defence and the Security Council: What does Article 51 Require?, 1991. P.389.

⁴⁸ Ibid, P.390.

nukentėjusios valstybės savigynos priemonė nekliudo Saugumo Tarybos priverstinio vykdymo veiksmų poveikiui arba su ja sutampa, jos besitęsiantis įgyvendinimas išlieka teisėtas.⁴⁹

1.2.4.4. BŪTINUMO IR PROPORCINGUMO REIKALAVIMAI

Dar vienas savigynos apribojimas, kuris nors ir nėra tiesiogiai numatytas Chartijos 51 straipsnyje, tačiau yra visuotinai pripažintas valstybių praktikoje, yra būtinumo ir proporcingumo reikalavimai.⁵⁰

Būtinumo ir proporcingumo reikalavimai reiškia, kad valstybė, patyrusi ginkluotą užpuolimą, iššaukiantį jos teisę į savigyną pagal Chartijos 51 straipsnį, neturi visiškos veiksmų laisvės atsakyti panaudojant bet kokio laipsnio jėgą. Pirma, valstybė gali panaudoti jėgą tik tuomet, kai yra būtina atsakyti į ginkluotą užpuolimą. Tai reiškia, kad jėgos panaudojimas yra paskutinė išeitis, kai neegzistuoja jokių kitų situacijos išsprendimo priemonių. Antra, savigynai panaudotos jėgos laipsnis turi būti proporcingas ginkluotam užpuolimui. Tai reiškia, kad valstybė negali panaudoti didesnės jėgos, nei yra būtina atremti ginkluotam užpuolimui.⁵¹

Šie du reikalavimai susiformavo paprotinėje tarptautinėje teisėje ir geriausiai suformuluoti 1837 m. *Caroline* byloje. Chartijos 51 straipsnis šiuo atžvilgiu nepakeitė papročių. Tai patvirtina Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimai 1986 m. *Nicaragua* byloje ir 2003 m. *Oil Platforms* byloje, kuriuose Teismas akcentavo, kad savigynos veiksmai tarptautinėje teisėje išlieka priklausomi nuo *Caroline* bylos būtinumo ir proporcingumo reikalavimų – „egzistuoja speciali taisyklė, pagal kurią savigyną pateisina tik priemonės, kurios yra proporcingos ginkluotam užpuolimui ir būtinos į jį atsakyti, taisyklė, kuri giliai įsitvirtinusi paprotinėje tarptautinėje teisėje“. Be to, savo Patariamojoje nuomonėje *Nuclear Weapons* byloje⁵² Teismas pažymėjo, kad Chartijos 51 straipsnis numato tuos pačius reikalavimus kaip sutartinį įsipareigojimą.⁵³ Paminėtina ir tai, kad *Nicaragua* byloje JAV jėgos panaudojimas pirmiausia buvo pripažintas neatitinkančiu teisėtos savigynos kitais pagrindais ir tik tada jo neteisėtumas buvo patvirtintas remiantis būtinumo ir proporcingumo kriterijais. Tokio paties požiūrio buvo laikomasi ir *Oil Platforms* byloje.⁵⁴ Taigi, Teismas būtinumo

⁴⁹ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1089.

⁵⁰ Plačiau apie proporcingumo ir būtinumo principus žr. Gray C. *International Law and the Use of Force*. 2nd ed. New York: Oxford University Press Inc., 2004; *The Charter of the United Nations – A Commentary*, 2002. P.804-805.

⁵¹ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World // *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*, Vol. 1, 2004-2005. P.6.

⁵² *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, [1996] ICJ [226] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-11.

⁵³ Harris D.J. *Cases and Materials on International Law*, 2004. P.922.

⁵⁴ Gray C. *International Law and the Use of Force*, 2004.

ir proporcingumo apribojimus laikė papildomais pagrindais nustatant savigynos neteisėtumą. Tačiau nepaisant tokio Teismo požiūrio, šie kriterijai valstybių praktikoje yra pagrindiniai apsprendžiant savigynos teisėtumą ir gali būti laikomi būtinu standartu, kurio valstybė turi laikytis, siekdama remtis savigynos teise.

Būtinumo ir proporcingumo reikalavimai turi svarbų vaidmenį apsprendžiant savigynos priemonių pobūdį.⁵⁵ Proporcingumo principas nereikalauja, kad savigynai naudojami ginklai būtų tiksliai to paties lygmens, kaip ir tie, kurie naudojami užpuolimui⁵⁶, tačiau, kaip minėta, apriboja savigynos priemonių spektrą tik tokiomis, kurios yra griežtai būtinos užpuolimo atėmimui.

Bet kokie atsakomieji veiksmai, neatitinkantys minėtų būtinumo ir proporcingumo reikalavimų, yra pripažįstami represalijomis – su jėgos panaudojimu susijusiais atsakais ne gynybiniais, o represiniais ar baudžiamaisiais tikslais⁵⁷, - kurias Chartija kategoriškai draudžia.

Be to, proporcingumas, kaip savigynos kriterijus gali reikalauti planuojamos panaudoti ginkluotės apsvartymo, t.y. tyrimo, reikalaujančio analizuoti tarptautinės humanitarinės teisės principus.⁵⁸ Tarptautinis Teisingumo Teismas Patariamojoje nuomonėje *Nuclear Weapons* byloje pažymėjo, kad „proporcingumo principas savaime nepaneigia branduolinių ginklų panaudojimo savigynai bet kuriomis aplinkybėmis. Tačiau tuo pat metu, toks jėgos panaudojimas, kuris yra proporcingas pagal savigynos teisę, tam, kad būtų teisėtas, privalo atitikti ir ginkluotam užpuolimui taikytinos teisės reikalavimus, ypač susijusius su humanitarinės teisės principais ir normomis“.

Taigi, būtinumo ir proporcingumo principų taikymas yra susijęs su sudėtingu faktinės situacijos aplinkybių įvertinimu įvairiais teisiniais aspektais, todėl problematiška kalbėti apie universalius šių reikalavimų standartus, ypač turint omenyje dabartinius tarpvalstybinius jėgos panaudojimo atvejus.

M. Dixon, apžvelgęs su tuo susijusią valstybių praktiką, teigė, kad patenkinus lanksčias *Caroline* bylos sąlygas, paprotinė teisė į savigyną iki 1945 metų leido jėgos panaudojimą bet kuriomis iš šių aplinkybių:

a) atsakant į ir ją nukreipus prieš tebevykstantį valstybės teritorijos ginkluotą užpuolimą, pvz., Kuveitas prieš Iraką 1990 metais;

b) numatant ginkluotą užpuolimą ar grėsmę valstybės saugumui taip, kad valstybė galėtų pirma smūgiuoti jėga tikslu neutralizuoti neatidėliotiną, bet potencialią grėsmę jos saugumui, pvz., kaip tvirtinta Izraelio pateisinant jo smūgius prieš Irako branduolinį reaktorių 1981 metais. Tačiau

⁵⁵ Baltic Yearbook of International Law, 2003. P.207.

⁵⁶ The Charter of the United Nations – A Commentary, 2002. P. 805.

⁵⁷ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.6.

⁵⁸ Shaw M. N. International Law, 2003. P.1032.

kadangi branduolinis smūgis neįvyko ir nebuvo neišvengiamas, M. Byers teigimu, būtinumo bei proporcingumo reikalavimai nebuvo patenkinti⁵⁹;

c) atsakant į gresiantį ar faktišką valstybės interesų, tokių kaip teritorija, piliečiai, nuosavybė ir teisės, suteikiamos tarptautinės teisės, užpuolimą. Jei bent vienam iš šių valstybės atributų kyla grėsmė, valstybė juos apsaugodama gali panaudoti jėgą, pvz. Izraelis prieš Ugandą (Entebbe) 1977 metais ir JAV vykdytos invazijos į Afganistaną ir Iraką atremiant terorizmo grėsmę;

d) kai „užpuolimas“ pats nesusijęs su ginkluotos jėgos priemonėmis, pvz., ekonominė agresija ir propaganda. Viskas, ko reikalaujama, yra neatidėliotina ir neišvengiama jėgos veiksmų ėmimosi būtinybė.⁶⁰

Tuo tarpu, atsižvelgiant į siaurinamąjį Chartijos 51 straipsnio pobūdį, tik pirmoji iš šių situacijų dabartinėje tarptautinėje teisėje išlieka teisėta.

1.2.5. Išankstinė savigyna (anticipatory self-defence)

Valstybė, įgyvendindama savigynos teisę pagal Chartijos 51 straipsnį, turi būti tikra, kad ginasi nuo ginkluoto užpuolimo ir privalo nedelsiant apie savigynos veiksmus pranešti Saugumo Tarybai bei nutraukti savigyną, kai Saugumo Taryba imasi būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti.

Lyginant su klasikine savigynos samprata, suformuluota *Caroline* byloje, Chartijoje pateiktas savigynos apibrėžimas yra daug siauresnis, nes numato savigyną tik prieš įvykdytą ginkluotą užpuolimą, ir valstybių veiksmus riboja Saugumo Tarybos, kaip kolektyvinio subjekto, teise savarankiškai spręsti, kokių priemonių reikia imtis.

Iš aukščiau pateiktos *Caroline* incidento analizės akivaizdu, kad paprotinė teisė į savigyną nėra siaura išimtis iš bendrojo jėgos panaudojimo draudimo. Ji leidžia ginkluotą atsaką daugybėje situacijų tol, kol egzistuoja tam tikras „gynybos“ ir „valstybės“ elementas. Todėl svarbu, kad paprotinė savigyna gali peržengti Chartijos garantuojamos teisės ribas ir dėl šios priežasties tampa svarbu nuspręsti, ar paprotinė savigyna išgyveno kartu su Chartija. Daugelis vienašališkos jėgos panaudojimo pavyzdžių, tokių kaip JAV invazija į Grenadą 1983 metais, JAV įvykdytas Libijos bombardavimas 1986 metais, Izraelio įvykdytas Irako branduolinio reaktoriaus sunaikinimas 1981 metais ir JAV ataka prieš Bagdadą 1993 metais atsakant į tariamą teroristų grasinimą buvusiam

⁵⁹ Byers M. *Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September*, 2002. P. 406.

⁶⁰ Dixon M. *Textbook on International Law*, 2005. P.296.

prezidentui Bush⁶¹, rodo, kad valstybė, panaudojusi jėgą, ir jos rėmėjai teisindavosi būtent paprotine teise į savigyną.⁶²

Praktikoje labai daug diskutuojama, ar Chartija panaikino iki jos priėmimo galiojusias paprotinės teisės į savigyną normas, ar jos liko galioti kartu su Chartija⁶³. Šis klausimas tampa itin aktualus analizuojant valstybių teisę į išankstinę savigyną.

Šiuo metu tarptautinėje teisėje daugiausia problemų ir diskusijų kyla dėl išankstinės savigynos (*anticipatory self-defence*) teisėtumo.

Niekam nekyla abejonių, kad iki Chartijos priėmimo 1945 metais, teisė į išankstinę savigyną buvo visuotinai pripažinta. Dar 1625 metais Hugo Grocijus pažymėjo, kad jėga gali būti panaudota užkirsti kelią užpuolimui, tačiau tai reikalauja „esamo pavojaus“, kuris yra „tuo laiko momentu neišvengiamas“. Jis pažymėjo, kad užpuolimas „gali būti nujaučiamas“. „Yra teisėta nužudyti tą, kuris ruošiasi nužudyti...“. Panašiai rašė Emerich de Vattel: „Saugiausias planas yra sukliudyti blogiui, kai tai įmanoma. Tauta turi teisę priešintis sužeidimui prieš agresorių. Ji netgi gali nujausti kitos kėslus, tačiau turi būti atsargi, kad nesiimtų veiksmų dėl miglotų ir abejotinių įtarimų, kad ji pati nerizikuotų tapti agresore“.⁶⁴ Devynioliktame amžiuje išankstinė savigyna buvo reguliarus įvykis tarptautinėje sistemoje ir ji buvo pripažinta kaip paprotinės tarptautinės teisės dalis.⁶⁵ Išankstinę savigyną leido ir klasikinė *Caroline* taisyklė, pagal kurią valstybė turi įrodyti, kad jos veiksmai buvo būtini apsisaugant nuo neišvengiamo pavojaus, ji neturėjo pasirinkimo galimybių, ji neturėjo laiko apsvaistymams, jos veiksmai buvo proporcingi gresiančiam pavojui.

Teisė į savigyną prieš neišvengiamą užpuolimo ar invazijos grėsmę buvo tradiciškai pripažįstama ne tik pagal paprotinę tarptautinę teisę, bet ir patvirtinta Niurnbergo ir Tokijo Tarptautinių Karinių tribunolų.⁶⁶

Tačiau Chartijos 51 straipsnyje teisė į išankstinę savigyną neminima, o apsiribojama tik savigyna nuo jau įvykdyto ginkluoto užpuolimo. Toks savigynos turinio, įtvirtinto dviejuose

⁶¹ Šiuo atveju tik Rusijos Federacija ir Jungtinė Karalystė „pasiūlė aiškų palaikymą“ JAV ta proga „skubinamam teisiniam argumentui“. Tam, kad veiksmas sudarytų ilgalaikės atšakos turintį precedentą „reikėjo priartėti prie nuoseklesnio teisinio pritarimo“ (The Politics of International Law. Edited by Christian Reus-Smit. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. P. 65-66).

⁶² Dixon M. Textbook on International Law, 2005. P.296.

⁶³ Dėl požiūrio, jog Chartijos 51 straipsnis tėra nuoroda į paprotinėje tarptautinėje teisėje pripažintos teisės į savigyną įgyvendinimo sąlygas, plačiau žr. Hole L. V. D. Anticipatory Self-defence Under International Law // Am. U. International Law Review, Vol. 69, 2003-2004. P. 75-80.

⁶⁴ Blakesley C. L., Firmage E. B., Scott R. F., Williams S. A. The International Legal System. Cases and Materials. New York: Foundation Press, 2001. P.1214.

⁶⁵ Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy? // Australian Yearbook of International Law, Vol. 51, 2004. P.53.

⁶⁶ Fu-Shun Lin. Self-defence – A Permissible Use of Force under The U.N. Charter // De Paul Law Review, Vol. 73, 1963-1964. P. 65.

savarankiškuose tarptautinės teisės šaltiniuose (tarptautiniai papročiai ir tarptautinės sutartys), neatitikimas bei Chartijos 51 straipsnio netikslumas leido valstybėms skirtingai interpretuoti išankstinės savigynos galimumą tarptautiniuose santykiuose. Valstybės, kurios nepripažįsta išankstinės savigynos, vadovaujasi siauriamuoju, o tos, kurios šią savigyną remia, – plečiamuoju Chartijos 51 straipsnio aiškinimu.

1.2.5.1. IŠANKSTINĖS SAVIGYNOS PRIEŠININKAI

Siaurinamasis požiūris, kurį palaiko dauguma mokslininkų ir valstybių, teigia, kad teisė į savigyną, tiek pagal Chartijos 51 straipsnį, tiek pagal paprotinę tarptautinę teisę, yra priklausoma nuo faktiškai įvykdomo ginkluoto užpuolimo. Pagal šią poziciją, platesnis savigynos interpretavimas prieštarauja 51 straipsnio formulotei ir yra nesuderinamas su Chartijos pagrindiniu tikslu – apriboti vienašališką jėgos panaudojimą.⁶⁷ Todėl šis požiūris lyg ir pašalina bet kokios teisės į išankstinę savigyną galimybę, kadangi tokio veiksmo apibrėžimas neapima išankstinio ginkluoto užpuolimo.⁶⁸

Teisę į išankstinę savigyną kritikuoja tokie autoriai kaip Kelsen, Jessup, Henkin, Brownlie. Visi jų argumentai iš esmės remiasi Chartijos 51 straipsnio fraze „įvykdomas ginkluotas užpuolimas“ bei Chartijos 2(4) straipsnyje įtvirtintu universaliu draudimu naudoti jėgą ar ją grasinti.

Kelsen Chartijos 51 straipsnį supranta kaip reiškiantį, kad Jungtinių Tautų nariams teisė į savigyną „neturi jokio kito turinio, nei tas, kurį apsprendžia Chartijos 51 straipsnis“. Chartijos 51 straipsnis gali būti suprantamas, kaip pašalinantis teisę į išankstinę savigyną ir teisę apginti užsienyje esančius piliečius.⁶⁹

Henkin teigia, kad pirminės priežastys atidengti „išankstinę savigyną“ „senovinio karo“ atžvilgiu labiau taikytinos naujajam karui. Būtent didžiausių atgrasinimo priemonių amžiuje tautos neturi būti skatinamos smogti pirmos pasitelkdamos preventyvumo ar prevencijos pretekstą. Niekas Chartijos rengime nerodo, kad jos rengėjai numatė kažką platesnio, nei leidžia suprasti jos kalba. Chartijos 51 straipsnio išimtis apsiribojo situacija „jeigu įvyksta ginkluotas užpuolimas“, kuri yra palyginamai aiški, objektyvi, lengvai įrodoma, sunkiai klaidingai suprantama ar sufabrikuojama. Priešlaikinio užpuolimo leidimas gali iš esmės sumenkinti jėgos naudojimo draudimo reikšmę, paliekant kiekvienai tautai teisę remtis priešlaikiniu užpuolimu ir paleisti įtūžį. Tautos nebus

⁶⁷ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.3.

⁶⁸ Garwood-Gowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.54.

⁶⁹ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.922.

apsaugotos ar sulaikytos baimės, kad vėliau – jeigu kažkam bus lemta teisti – gali būti nuspręsta, kad iš tiesų nebuvo ginkluoto užpuolimo, kuriam teisėtai buvo užbėgta už akių, grėsmės.⁷⁰

Jessup 1948 metais rašė, kad „Chartijos 51 straipsnio apribojimas labai aiškiai susiaurina veiksmų laisvę, kurią valstybės turėjo pagal tarptautinę teisę. Tradicinėje teisėje turi būti išskirtas atvejis, kai buvo iškilęs žalos atsiradimo pavojus, bet dar nebuvo įvykęs joks užpuolimas. Pagal Chartiją, pavojaus signalo apie karinį kaimyninės valstybės pasiruošimą skelbimas pateisintų kreipimąsi į Saugumo Tarybą, tačiau nepateisintų valstybės išankstinės jėgos panaudojimo, manant, kad jai yra grasinama“. Valstybių pareiga susilaikyti nuo grasinimo taikai pagal 2(4) straipsnį ir Jungtinių Tautų kompetencija imtis veiksmų grėsmei taikai atveju pagal Chartijos 39 straipsnį, nebuvo skirtos suteikti vienašališką teisę į karinę savigyną tokių grėsmių atveju. Dėl šios priežasties savigyna priešinant grasinimams buvo pašalinta Chartijos 51 straipsnyje ir valstybės buvo aiškiai įpareigos pateikti Jungtinėms Tautoms ginčus ar situacijas, kurios, jų manymu, grasina taikai, bei susilaikyti nuo vienašališko jėgos panaudojimo.⁷¹

Oponuodami pagrindiniam išankstinės savigynos šalininkų argumentui, siauriamojo požiūrio atstovai teigia, jog Chartijos 51 straipsnio formuluotėje teisės į savigyną pavadinimas „prigimtinė“ paprasčiausiai reiškia, kad priešingai, nei galėtume spręsti iš pažodinio 51 straipsnio aiškinimo, teisė į savigyną taip pat suteikiama valstybėms, nesančiomis Jungtinių Tautų narėmis ir kad Jungtinių Tautų narės gali teikti pagalbą ne narei, esančiai ginkluoto užpuolimo auka.⁷² Taigi, Chartijos 51 straipsnyje tiesiog galimai pateikiama prigimtinės teisės kodifikacija.

1.2.5.2. IŠANKSTINĖS SAVIGYNOS ŠALININKAI

Plečiamasis požiūris, kurį palaiko kai kurie autoriai ir keletas valstybių – ypač JAV ir Izraelis – nuosekliai įrodo platesnę teisę į savigyną, kuri apima išankstinę savigyną, užsienyje esančių piliečių apsaugą ir jėgos panaudojimą prieš terorizmą.⁷³ Jie remiasi Chartijos 51 straipsnio žodžiais „prigimtinė teisė į savigyną“, kaip įrodymu, kad ankstesnė paprotinė teisė į savigyną, galimai apimanti išankstinius veiksmus, išlieka nepaliesta.⁷⁴ Be to, išankstinės savigynos šalininkai iškelia ir kitus ne mažiau įtikinamus argumentus, susijusius su Chartijos *travaux preparatoires*

⁷⁰ Blakesley C. L., Firmage E. B., Scott R. F., Williams S. A. *The International Legal System. Cases and Materials*, 2001. P. 1219.

⁷¹ *Ibid*, P.1218.

⁷² *The Charter of the United Nations – A Commentary*, 2002. P. 792.

⁷³ Garwood-Gowers A. *Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World*, 2004-2005. P.3.

⁷⁴ Garwood-Gowers A. *Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?*, 2004. P.54.

vertinimu bei dabartinės ginkluotės neribotomis galimybėmis, kurios siaurąjį savignyos teisės suvokimą gali padaryti praktiškai neįgyvendinamą.

Bowett teigia, kad kad Chartijos 51 straipsnis nesiekė apriboti iki 1945 metų paprotinėje tarptautinėje teisėje egzistavusios teisės, kuri išlieka pilnai nepaliesta, ką įrodo žodžio „prigimtinis“ vartojimas ir *travaux preparatoires*. *Travaux preparatoires* egzistuoja įrodymai, patvirtinantys požiūrį, kad Chartijos 51 straipsnio tikslas buvo dar kartą per Saugumo Tarybą regioninėms organizacijoms užtikrinti, kad jų kolektyvinio saugumo susitarimai nepažeidžia Jungtinių Tautų sistemos, Chartijos 51 straipsnio rengimo metu turint omenyje būtent tai, o ne ketinimą nustatyti tiksliai pilnos teisės į savignyą ribas.⁷⁵ „Chartijos 51 straipsnio istorija rodo <...>, kad straipsnis turi užtikrinti teisę į savignyą, o ne ją apriboti <...> dar daugiau, tai yra apribojimas [o ne teisę į išankstinę savignyą], kuris neturi jokio ryšio su situacijos, kuri gali atsirasti iki faktiško ginkluoto užpuolimo, realumu ir su šaukimusi savignyos, jeigu ji apskritai gali būti naudinga. Iš jokios valstybės negali būti tikimasi, kad ji išlauks pirminio užpuolimo, kuris nūdienos ginklavimosi padėtyje gali visai sunaikinti tokios valstybės pajėgumą tolimesniam pasipriešinimui ir taip sukelti pavojų jos pačiam egzistavimui“⁷⁶.

McDougal aiškina, kad niekas „paprastoje ir normalioje Chartijos žodžių reikšmėje“ nereikalauja aiškinimo, kad Chartijos 51 straipsnis apriboja paprotinę teisę į savignyą. Tokios interpretacijos šalininkai žodžius „jeigu įvyksta ginkluotas užpuolimas“ pakeičia labai skirtingais žodžiais „jeigu ir tik jeigu įvyksta ginkluotas užpuolimas“. Jis teigia, kad svarbiausi visuotinės bendruomenės įvesti apribojimai paprotinei teisei į savignyą, t.y. būtinumas ir proporcingumas, atitiko pagrindinę politiką, kuriai ji tarnauja – minimizuoti prievartą ir smurtą už valstybių ribų. Būtinumo sąlyga, kurią turėjo parodyti valstybė, į kurią buvo taikomasi, niekada nebuvo apribota „faktišku ginkluotu užpuolimu“; tokio aukšto lygio užpuolimo neišvengiamumas, kuris užkerta kelią planuojamai aukai imtis efektyvių nesmurtinių atsakomųjų priemonių, visada buvo laikomas pakankamu pasiteisinimu ir dabar yra visuotinai pripažinta, kad neišvengiamumo nustatymas reikalauja bendro inicijuojančios valstybės prievartinės veiklos poveikio įvertinimo valstybės, į kurią taikomasi, lūkesčių, susijusių su jos teritorinio integralumo ir politinės nepriklausomybės išsaugojimo kaina, atžvilgiu.⁷⁷

Plečiamąjį požiūrį sustiprina tas argumentas, jog pagal tarptautinę teisę sutartis (šiuo atveju - Chartija) nepakeičia papročio, jeigu šalių ketinimai nerodo tokio tikslo. Kaip teigia Akehurst ir

⁷⁵ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.922.

⁷⁶ Op cit.: ibid. P. 931.

⁷⁷ Blakesley C. L., Firmage E. B., Scott R. F., Williams S. A. The International Legal System. Cases and Materials, 2001. P. 1219.

Malančiuk, jeigu valstybė „gali įrodyti, kad sutartis neišreiškia paprotinės teisės, ji gali nesilaikyti sutartyje įtvirtintos normos“. Be to, jie prieina išvados, kad sutartinė ir paprotinė teisė gali egzistuoti ir lygiagrečiai ir remiasi *Nicaragua* byla, kurioje Tarptautinio Teisingumo Teismas, pripažinęs, jog neturi jurisdikcijos dėl Chartijos vis dėlto siekė priimti sprendimą remdamasis paprotine tarptautine teise, kurios turinį Teismas laikė analogišku Chartijoje įtvirtintoms nuostatomis dėl jėgos panaudojimo uždraudimo.⁷⁸ Paminėtina ir tai, jog valstybės, nesančios atitinkamos sutarties šalimis, yra įpareigosotos tarptautinės paprotinės teisės.

1.2.5.3. VALSTYBIŲ PRAKTIKA

Valstybių praktika yra nenuosekli, tačiau, autorės nuomone, leidžianti daryti išvadą, kad išankstinis jėgos naudojimas paprastai nėra laikomas teisėtu, nebent tik išimtinėmis aplinkybėmis.

Yra daug pavyzdžių, kai tarptautinė bendruomenė pasmerkė valstybių bandymus išankstine savigyna pateisinti savo ginkluotos jėgos panaudojimą. Ryškiausias incidentas, kuriame buvo remiamasi išankstine savigyna kaip teisiniu pasiteisinimu, yra Izraelio įvykdytas Irako branduolinio reaktoriaus bombardavimas. 1981 metais Izraelis užpuolė ir sunaikino beveik užbaigtą branduolinį reaktorių Irake, pateisindamas savo elgesį išankstinės savigynos pagrindu – reaktorių būtų naudojamas ginklų, kurie būtų panaudoti prieš Izraelį, gaminimui. Izraelis teigė, jog reaktoriaus sunaikinimas buvo atsakas į ginkluoto užpuolimo pavojų iš Irako pusės. Tiek Saugumo Taryba, tiek Generalinė Asamblėja pasmerkė Izraelio veiksmus, apibūdinusi juos Saugumo Tarybos Rezoliucijoje 487 (1981) kaip „aiškų Chartijos ir tarptautinio elgesio normų pažeidimą“⁷⁹. Vienintelė JAV šioje byloje aiškiai palaikė išankstinės savigynos sampratą ir nepripažino Izraelio veiksmų teisėtais tik todėl, kad nebuvo išnaudotos taikios ginčo sprendimo priemonės.⁸⁰

Nepaisant Chartijos priėmimo, išankstinės savigynos šalininkai dažnai nurodo tris atvejus, kai, jų manymu, išankstinė savigyna buvo pateisinta, nors visais šiais atvejais valstybės rėmėsi ne tik išankstinės savigynos pagrindu:

1) 1962 metais *Kubos raketų krizės* metu prezidento Kenedžio administracija siekė pateisinti karantiną Kubai ne tik išankstinės savigynos pagal Chartijos 51 straipsnį pagrindu, bet ir Amerikos Valstijų Organizacijos regioniniu kvietimu imtis veiksmų.

⁷⁸ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 69.

⁷⁹ Žr. S/RES/487 (1981) //

<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/74/IMG/NR041874.pdf?OpenElement>

⁸⁰ Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.55.

2) 1967 metais Izraelis pradėjo ataką prieš Egipto kariuomenę, susitelkusią prie jo sienų. Nors šie veiksmai dažnai minimi kaip klasikinis modernus teisėtos išankstinės savigynos atvejis, Izraelis taip pat bandė pateisinti savo smūgius tuo pagrindu, kad arabų pasirengimas karui sudarė „ginkluotą užpuolimą“.

3) 1981 metais Izraelis bandė pateisinti jo įvykdytą užpuolimą prieš Irako branduolinius įrenginius Osirake išankstinės savigynos pagrindu, įrodinėdamas, kad tokie veiksmai buvo gyvybiškai svarbūs jo nacionaliniam saugumui.⁸¹

Akivaizdu, kad valstybės, net ir tos, kurios viešai paskelbė pripažįstančios teisę į išankstinę savigyną (JAV, Izraelis ir kt.), elgiasi labai atsargiai ir netgi tais atvejais, kai jų veiksmai labiau panašėja į išankstinės savigynos aktą, jos bando teisintis savigyna pagal Chartijos 51 straipsnį. Kitaip tariant, valstybės tvirtina patyrusios faktišką ginkluotą užpuolimą, kuris sąlygojo jų teisę atsakyti savigyna pagal Chartijos 51 straipsnį. Tokių situacijų, kai valstybės nesirėmė išankstine savigyna, nors buvo jos požymių, pavyzdžiai yra Irako invazija į Iraną 1980 metais bei JAV įvykdytas Irano oro lainerio numušimas 1988 metais.⁸²

1.2.5.4. ĮVYKIŲ KUMULIACIJOS TEORIJA

Chartijos 51 straipsniui netiesiogiai eliminavus galimybę remtis išankstine savigyna, t.y. nustatčius, kad savigyna galima tik prieš įvykdytą ginkluotą užpuolimą, kai kurios valstybės, siekdamos pateisinti savo veiksmus naujosios teisės kontekste, ėmė plečiamai aiškinti ginkluoto užpuolimo sąvoką. Didžiausios diskusijos vyksta dėl to, nuo kada gi prasideda ginkluoto užpuolimo įvykdymas, leidžiantis imtis savigynos veiksmų pagal Chartijos 51 straipsnį: nuo tada, kai kariai, orlaiviai ar reaktyvinės raketos peržengia valstybės sieną, ar nuo tada, kai sutelkiamos pajėgos ir paruošiami išplaukimui laivai.⁸³ Atsakydamos į šį klausimą, valstybės, siekiančios platesnio Chartijos 51 straipsnio taikymo, išvystė taip vadinamą įvykių kumuliacijos teoriją.

Įvykių kumuliacijos teorija teigia, kad „eilė užpuolimų turi būti vertinama kaip visuma, siekiant, kad veiksmai, kurių imamasi užkertant kelią tolimesnei užpuolimų serijai ateityje, būtų suprantami ne kaip išankstinė savigyna, o kaip savigyna prieš vieną užpuolimą, kurio įvykdymas tęsiasi“⁸⁴. Valstybių praktikoje šios teorijos laikosi tokios valstybės kaip Izraelis, JAV, Jungtinė

⁸¹ Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defence // The American Journal of International Law, Vol. 97:599, 2003. P.601.

⁸² Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.54.

⁸³ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.932.

⁸⁴ Ibid, P.931.

Karalystė ir Pietų Afrika, kurios nuolat susiduria su įvairiomis pasikartojančio pobūdžio grėsmėmis, tokiomis kaip ginkluotų partizanų reidai per sieną, teroristiniai išpuoliai ir pan.

1964 metais *Harib Fort* incidento metu D.Britanija ėmėsi ginkluotos jėgos prieš Jemeno *Harib Fort* uostą, atsakydama į eilę susišaudymų bei peržengiančius sieną Jemeno gyventojų reidus prieš beduinus Pietų Arabijos Teritorijoje. Pasisakydamas Saugumo Taryboje, D.Britanijos atstovas *Harib Fort* uosto užpuolimą pateisino savigynos veiksmais, kurie pasireiškė kontrataka siekiant užkirsti kelią tolimesniems užpuolimams iš Jemeno pusės. Tačiau Saugumo Taryba pasmerkė D.Britanijos veiksmus kaip neteisėtas represalijas.⁸⁵

1986 metais JAV subombardavo Libiją, kurią laikė atsakingą už Europą sudrebinusius teroristinius išpuolius prieš JAV ir Europos civilius gyventojus. Bandydama pateisinti savo veiksmus, JAV rėmėsi Chartijos 51 straipsniu ir įvykių kumuliacijos teorija. Tačiau JAV įvykdytas Libijos bombardavimas buvo visuotinai pasmerktas, o pasirinktas pateisinimas plačiai atmestas.⁸⁶ Saugumo Taryba dėl šio įvykio nepriėmė atitinkamos rezoliucijos tik dėl to, kad ją vetavo pati JAV ir D.Britanija.

Neseniai JAV, atlikusi didelio masto karinę operaciją, okupavo Afganistaną. JAV ir šiuo atveju rėmėsi Chartijos 51 straipsniu, pastiprindama savo argumentus įvykių kumuliacijos teorija. JAV paminėjo 2001 m. rugsėjo 11 d. išpuolius, taip pat prisiminė 1998 metų JAV ambasadų Kenijoje ir Tanzanijoje subombardavimą, kuriuos priskyrė Al-Qaeda organizacijai. Tokia įvykių seka, JAV požiūriu, rodo, kad ginkluotas užpuolimas iš Afganistano pusės jau įvyko ir todėl yra pagrindas taikyti Chartijos 51 straipsnį.

Įvykių kumuliacijos teorija buvo aiškiai paneigta Tarptautinio Teisingumo Teismo 2003 m. sprendime *Oil Platforms* byloje. Šioje byloje JAV rėmėsi įvykių kumuliacijos teorija dėl to, kad JAV pradėjus užpuolimus prieš Irano naftos platformas, nuostoliai JAV laivams jau buvo padaryti. JAV teigė, kad Iranas 1987 m. spalio 16 d. susprogdino laivą, plaukusį su JAV vėliava. Būtent ši aktą JAV laikė ginkluotu užpuolimu Chartijos 51 prasme, nurodydama, jog tai buvo nebe pirmas Irano ginkluotas užpuolimas, nukreiptas prieš JAV ir kitus prekybinius laivus, plaukiojančius Kuveito vandenyse. Tačiau Teismas aiškiai atmetė šį požiūrį, nurodydamas, kad eilė užpuolimų prieš JAV laivus negali būti laikoma ginkluotu užpuolimu. Be to, *Oil Platforms* byloje Teismas atmetė argumentą, jog valstybė, spręsdama ar ji turi teisę imtis savigynos, gali savo nuožiūra

⁸⁵ Bethlehem D. International Law and the Use of Force: the Law As It Is and As It Should Be // <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmfa/441/4060808.htm> , prisijungimo laikas: 2005-11-09.

⁸⁶ Mark W. J., Noyes J. E. Cases and Commentary on International Law. St Paul, Minnesota: West Publishing Company, 1997. P. 425.

įvertinti grėsmės pobūdį. Teismas pažymėjo, kad „tarptautinės teisės reikalavimas, jog saviginos priemonės turi atitikti saviginos tikslus, yra griežtas ir objektyvus, nepaliekantis vietos jokiam nuožiūros laipsniui“.⁸⁷

Tokiu būdu Tarptautinis Teisingumo Teismas *Oil Platforms* byloje patvirtindamas 1986 m. *Nicaragua* byloje išreikštą poziciją dar labiau susiaurino Chartijos 51 straipsnyje įtvirtintos teisės į saviginą turinį, pašalinęs iš jo galimybę pateisinti išankstinės saviginos veiksmus įvykių kumuliacijos teorija.

1.2.5.5. IŠANKSTINĖS SAVIGINOS TEISĖTUMAS

Apibendrinant aukščiau minėtus teisės mokslininkų argumentus, valstybių praktiką bei Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudenciją, darytina išvada, kad „Chartija uždraudė iki jos priėmimo visuotinai pripažįstamą teisę į išankstinę saviginą“.⁸⁸

Yra daug autoritetingų nuomonių, jog išimtinėmis aplinkybėmis nukrypus nuo Chartijoje įtvirtinto draudimo, išankstinė savigyna galėtų būti pateisinta paprotinės teisės normomis.

Oppenheim mano, kad „nors išankstinis veiksmas saviginos tikslais paprastai yra neteisėtas, jis nebūtinai yra neteisėtas visais atvejais, nes viskas priklauso nuo aplinkybių, o būtent grėsmės rimtumo ir būtinybės imtis išankstinių veiksmų, neturint galimybės kitaip išvengti rimtos grėsmės; būtinumo ir proporcingumo reikalavimai išankstinės saviginos aplinkybėmis turbūt yra daug svarbesni, nei bet kokiomis kitomis aplinkybėmis“.⁸⁹

Detter teigia, kad „pažymėtina, kad išankstinė jėga patenka į 2(4) straipsnyje įtvirtintą jėgos draudimą, todėl preziumuojama, kad ji yra neteisėta. Vadinasi, vien tik užpuolimo grėsmė negali pateisinti karinio veiksmo“.⁹⁰

Cassese nuomone, „išankstinės saviginos atveju, yra protingiau laikyti tokį veiksmą teisiškai uždraustą, tuo pačiu aiškiai suprantant, kad gali būti atveju, kuriais šio draudimo pažeidimas gali būti pateisintas moraliniais ir politiniais pagrindais“.⁹¹

Taigi, kai kurių autorių nuomone, Chartija vis dėlto paliko valstybėms galimybę remtis paprotinėmis teisės normomis išskirtinėmis aplinkybėmis panaudojant jėgą tikslu užkirsti kelią nors ir neįvykdytam, bet neišvengiamam ir labai rimtam užpuolimui.

⁸⁷ *Oil Platforms* (Islamic Republic of Iran v. United States of America), [2003] ICJ [64] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iop/iopframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

⁸⁸ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001. P.276.

⁸⁹ Jennings R., Watts A. *Oppenheim's International Law*. 9th ed., Vol. 1. London: Longman, 1992. P.41-42.

⁹⁰ Detter I. *The Law of War*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. P.86.

⁹¹ Cassese A. *International Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press Inc., 2005. P.362.

Tačiau net ir išimtinėmis aplinkybėmis jėgos panaudojimas turi atitikti nustatytųjų taisyklių ir principų, reglamentuojančių savigyną, reikalavimus. Šiuos reikalavimus susistemino Oppenheim:

„Teisės vystymasis, o ypač pastarųjų dešimtmečių valstybių praktikos šviesoje, praėjus 150 metų po *Caroline* incidento, rodo, kad veiksmas, netgi jei jis susijęs su ginkluotosios jėgos panaudojimu ir kitos valstybės teritorijos pažeidimu, pagal tarptautinę teisę gali būti pateisintas savigyna, kai:

- 1) prieš valstybės teritoriją arba ginkluotąsias pajėgas (ir galbūt jos piliečius) yra pradėtas ginkluotas užpuolimas arba yra akivaizdi jo grėsmė;
- 2) yra gynybos veiksmai prieš tokį užpuolimą neatidėliotina būtinybė;
- 3) savigynos veiksmui nėra jokios praktiškos alternatyvos, o ypač kai kita valstybė arba kita institucija, turinti oficialius įgaliojimus nutraukti arba užkirsti kelią pažeidimui, to nedaro arba negali padaryti;
- 4) veiksmas, kurio imamasi savigynos tikslais, yra ne didesnės jėgos, nei būtina nutraukti arba užkirsti kelią pažeidimui, t.y. gynybos poreikiams.“⁹²

Leo Van Den Hole trečiąjį reikalavimą kiek susiaurina, išankstinės savigynos prielaidai nustatydamas sąlygą, jog Saugumo Taryba dar negalėjo imtis pritariamųjų veiksmai, o pirmąjį reikalavimą apibrėžia tiesiog valstybės kaltininkės įvykdytu tarptautinės teisės pažeidimu.⁹³

Kaip matyti iš valstybių praktikos, būtent šių principų bandoma prisilaikyti teisinant bet kokią ginkluotos jėgos panaudojimą savigynos tikslais.

1.2.6. Individuali ir kolektyvinė savigyna

Chartijos 51 straipsnis numato dvi savigynos rūšis: individualią ir kolektyvinę savigyną. Individualia laikoma savigyna, kai į ginkluotą užpuolimą reaguoja valstybė ar valstybės, prieš kurią ar kurias ginkluotas užpuolimas yra įvykdytas. Tuo tarpu kolektyvinė savigyna yra vienos arba kelių valstybių jėgos panaudojimas reaguojant į trečios valstybės ginkluotą užpuolimą.

Akivaizdu, kad savigynos reikalavimai, įtvirtinti Chartijos 51 straipsnyje, taikomi tiek individualiai, tiek kolektyvinei savigynai. Todėl pagrindinė savigynos sąlyga – ginkluoto užpuolimo įvykdymas – galioja ir kolektyvinei savigynai. Tarptautinis Tesingumo Teismas *Nicaragua* byloje patvirtino, kad „pagal šią dieną galiojančią tarptautinę teisę – tiek pagal paprotinę tarptautinę teisę,

⁹² Jennings R., Watts A. *Oppenheim's International Law*. 1992. P 412.

⁹³ Hole L. V. D. *Anticipatory Self-defence Under International Law* // *Am. U. International Law Review*, Vol. 69, 2003-2004. P. 97.

tiesiog pagal Jungtinių Tautų sistemos teisę – valstybės neturi teisės į kolektyvinį ginkluotą atsaką į veiksmus, kurie nesudaro ginkluoto užpuolimo“.⁹⁴

Tačiau visuotinai pripažįstama, kad kolektyvinei savigynai įgyvendinti vien tik ginkluoto užpuolimo sąlygos nepakanka. Laikoma, kad papildoma privaloma kolektyvinės savigynos sąlyga yra valstybės, prieš kurią įvykdytas ginkluotas užpuolimas, prašymas padėti. Tai reiškia, kad valstybė, prieš įgyvendindama teisę į kolektyvinę savigyną, privalo gauti valstybės, prieš kurią naudojama jėga ir kuriai ketinama padėti, sutikimą. Ši sąlyga atsirado kaip paprotinės teisės dalis ir yra patvirtinta Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. *Nicaragua* byloje Teismas pažymėjo, kad „suformuoti ir paskelbti nuomonę, kad ji buvo užpulta, turi valstybė, prieš kurią toks užpuolimas yra įvykdytas. Paprotinėje tarptautinėje teisėje nėra normos, leidžiančios kitai valstybei įgyvendinti teisę į kolektyvinę savigyną, remiantis jos pačios situacijos įvertinimu. Kolektyvine savigyna galima remtis tik tada, kai valstybė, kurios naudai ši teisė įgyvendinama, yra paskelbusi save ginkluoto užpuolimo auka“.⁹⁵

Teisė į kolektyvinę savigyną buvo įtvirtinta ir 1949 m. balandžio 4 d. Vašingtone sudarytos Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnyje.⁹⁶

„Šalys susitarė, kad vienos ar kelių iš jų ginkluotas užpuolimas Europoje ar Šiaurės Amerikoje bus laikomas jų visų užpuolimu, ir todėl susitarė, kad, tokio užpuolimo atveju, kiekviena iš jų, įgyvendindama individualios ar kolektyvinės savigynos teisę, pripažintą Jungtinių Tautų Įstatų 51 straipsniu, nedelsiant suteiks paramą užpultai ar užpultoms Šalims, individualiai ir kartu su kitomis Šalimis, ir imsis tokių veiksmų, kokie atrodys būtini, įskaitant ginkluotųjų pajėgų panaudojimą, siekiant atkurti ir palaikyti saugumą Šiaurės Atlanto regione.

Apie kiekvieną tokį ginkluotą užpuolimą bei visas priemones, kurių buvo imtasi užpuolimo atveju, turi būti nedelsiant pranešama Saugumo Tarybai. Tos priemonės turi būti nutrauktos po to, kai Saugumo Taryba imasi priemonių, būtinų atkurti ir palaikyti tarptautinę taiką ir saugumą).“

Kaip matyti, Sutarties 5 straipsnis grindžiamas Chartijos 51 straipsniu. Todėl kolektyvinei savigynai taikomi visi tarptautinės teisės nustatyti apribojimai. Sutarties 5 straipsnis skiriasi tik tuo, kad jame iš anksto numatyta, kad jeigu konkrečiu atveju nustatomos visos kolektyvinės savigynos sąlygos, NATO narės privalo veikti be jokio atskiro įgaliojimo. Kadangi vienas iš kolektyvinės savigynos reikalavimų yra užpultos valstybės prašymas, Sutarties 5 straipsnis numato išankstinį visų

⁹⁴ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Nicaragua v. United States of America), [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/iccjwww/cases/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

⁹⁵ *ibid.*

⁹⁶ Žr. Šiaurės Atlanto sutartis // Valstybės žinios, 2004, Nr. 40-1299, angliškąjį Sutarties tekstą galima rasti NATO tinklapyje: <http://www.nato.int/docu/basic/txt/treaty.htm>.

NATO narių pagalbos prašymą užpuolimo atveju. Tokio užpuolimo atveju kiekviena valstybė NATO narė, įgyvendindama Chartijos 51 straipsnyje pripažįstamą teisę į individualią ar kolektyvinę savigyną, turi pareigą nedelsdama suteikti pagalbą užpultai valstybei narei ar valstybėms narėms, individualiai ar kartu su kitomis valstybėmis narėmis imdamasi tokių veiksmų, kuriuos ji mano esant būtinus Šiaurės Atlanto regiono saugumui atkurti ir palaikyti, įskaitant ginkluotos jėgos panaudojimą.⁹⁷

Kolektyvinės savigynos klausimas buvo iškeltas iš karto po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių JAV NATO Šiaurės Atlanto Tarybos 2001 m. rugsėjo 12 d. pareiškimė: „jeigu bus nustatyta, jog šis užpuolimas buvo nukreiptas iš užsienio prieš Jungtines Valstijas, jis bus laikomas veiksmu, kurį numato Vašingtono sutarties 5 straipsnis. <...> Jungtinių Valstijų sąjungininkės, NATO narės, yra pasiruošusios suteikti pagalbą, kurios gali prireikti šių barbarizmo apraiškų pasėkoje“.⁹⁸ 2001 m. spalio 2 d. NATO paskelbė, kad ji iš tikrųjų laiko, jog teroristiniai išpuoliai „buvo nukreipti iš užsienio“ ir todėl jiems turėtų būti taikomas 5 straipsnis.⁹⁹ Tačiau kolektyvinė savigyna pagal Sutarties 5 straipsnį iki šiol dar nebuvo nė karto realizuota.

⁹⁷ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001. P. 913.

⁹⁸ Statement by the North Atlantic Council (Invocation Article V - attacks on US). 12 September 2001. (2001) 124 // <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-25.

⁹⁹ Invocation of Article 5 confirmed. Week of 1-7 October 2001 // <http://www.nato.int/docu/update/2001/1001/e1002a.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-25.

1.3. Teisė į savigyną po 2001 m.

1.3.1. 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai

2001 m. rugsėjo 11 d. teroristiniai išpuoliai prieš Pasaulio prekybos centrą ir Pentagoną, o taip pat nepavykęs išpuolis prieš Baltuosius Rūmus, ir po jų sekusi JAV bei kitų valstybių reakcija, metė didžiulį iššūkį dar nenusistovėjusiam tarptautinės teisės į savigyną aiškinimui. Ginkluotos jėgos panaudojimas prieš terorizmą iki tol nebuvo pripažįstamas teisėta jėgos panaudojimo forma ir tarptautinė bendruomenė Saugumo Tarybos priešakyje griežtai pasmerkdamo valstybių bandymus naudoti karinę jėgą kitų valstybių teritorijoje atsakant į įvykdytus teroro aktus. Terorizmo apraiškos buvo laikomos vidaus, o ne tarptautinės teisės dalyku, todėl pagal galiojančią tarptautinės teisės į savigyną sampratą, JAV neturėjo jokio teisinio pagrindo pradėti pulti teroristus kitose valstybėse.

1.3.2. JAV pasiruošimas kariniam atsakui

Tačiau aiškiai suvokdama, kad 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių šaknys glūdi ne jos pačios viduje, o kilo iš užsienio valstybių, JAV turėjo į juos reaguoti pakankamai staigiai ir efektyviai. Tačiau tam, kad nepažeistų tarptautinės teisės, JAV karinis atsakas turėjo atitikti Chartijos 51 straipsnio reikalavimus. Pirmiausiai tai reiškė, kad smūgiai turėjo būti tiksliai nukreipti prieš tuos, kurie buvo laikomi atsakingais už žiaurumus Niujorke ir Vašingtone. Jeigu JAV būtų savo taikiniams priskyrusi Bin Laden ir Al-Qaeda, būtų pasipriešinta plačiai palaikomam požiūriui, kad teroristiniai užpuolimai patys savaime nesudaro „ginkluotų užpuolimų“, pateisinančių karinius atsakus prieš suverenas valstybes. Todėl JAV, siekdama pateisinti savo veiksmus, veikė dviem kryptimis:

1. Atsakomybę už įvykdytus teroro aktus JAV priskyrė Talibanui ir tuo pačiu Afganistano valstybei už Al-Qaeda teroristinę elgesį. Suteikdamas prieglobstį Bin Laden'ui ir atsisakydamas jį išduoti, Talibanas buvo apkaltintas tiesiogiai palengvinęs ir parėmęs jo veiksmus. Dar daugiau, Talibano besitęsiantis *de facto* buvimas Afganistano valdžioje buvo palaikytas grėsme, pačia savaime esančia dar didesniu terorizmu. Kaip savo laiške Saugumo Tarybos prezidentui 2001 metų spalio 7 d. paaiškino nuolatinis JAV atstovas Jungtinėms Tautoms John Negroponte: „2001 m. rugsėjo 11 d. užpuolimai ir tebesitęsianti grėsmė Jungtinėms Valstijoms ir jų piliečiams, sudaryta Al-Qaeda organizacijos, įgalino, kad Talibano režimo sprendimas leistų šiai organizacijai panaudoti jo kontroliuojamas Afganistano dalis kaip operacijos bazę. Nepaisant visų Jungtinių Valstijų ir tarptautinės bendruomenės pastangų, Al-Qaeda organizacija ir toliau apmoko ir remia teroro agentus, kurie užpuola nekaltus pasaulio žmones ir atakuoja Jungtinių Valstijų piliečius ir interesus Jungtinėse Valstijose bei užsienyje“. Tokiu būdu JAV išplėtė savigynos pareiškimą taip, kad jis

apimtų Afganistano valstybę. Pareiškimas ir su nuo jo neatskiriama paprotinės tarptautinės teisės modifikacija turėjo didesnę galimybę užsitikrinant išreikštą ar numanomą daugelio kitų valstybių palaikymą.¹⁰⁰

2. JAV įdėjo daug pastangų iš anksto užsitikrinant platų jos karinio veiksmo palaikymą. Koalicijos formavimas, įskaitant rėmimąsi 1949 metų Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsniu ir 1947 metų Amerikos vidaus abipusės pagalbos sutarties 3(1) straipsniu, nepaisant to, kad nei NATO, nei Amerikos vidaus sutarties šalys nebuvo pakviestos imtis karinių veiksmų, padėjo nušlifuoti savigynos pareiškimo kelią. Abi grupės sutapatino 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius su „ginkluotu užpuolimu“. Panašiai ir 2001 m. rugsėjo 12 d. bei 2001 m. rugsėjo 28 d. priimtose Saugumo Tarybos rezoliucijos buvo atidžiai formuluojamos tam, kad platesnio atsako į terorizmą kontekste patvirtintų teisę į savigyną paprotinėje tarptautinėje teisėje.¹⁰¹

1.3.3. Saugumo Tarybos rezoliucijų vaidmuo

2001 m. rugsėjo 12 d. Saugumo Tarybos Rezoliucija Nr. 1368 (2001)¹⁰², kuri buvo priimta vieningai kitą dieną po 2001 m. rugsėjo 11 d. užpuolimų, savo preambulėje pripažino „prigimtine teisę į individualią ar kolektyvinę savigyną“. Tačiau ši rezoliucija turėjo trūkumų ir nesuteikė jokio pagrindo ginkluotos jėgos panaudojimui. Pirma, jos svarbiausioje dalyje neaiškiai pripažįstama nukentėjusios valstybės, būtent JAV, teisė panaudoti jėgą, kaip savigynos formą. Antra, nėra jokios nuorodos į valstybę, prieš kurią gali būti nukreipta savigyna. Trečia, apibrėždama teroristinius užpuolimus kaip „grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui“, rezoliucija nutyli, ar Saugumo Taryba veikia konkrečiai pagal Chartijos 39 straipsnį, ar apskritai pagal Chartijos VII skirsnį. Tai reiškia, kad rezoliucijoje vartojama frazė „visos būtinos priemonės“ negali būti aiškinama kaip įgaliojanti imtis būtent karinių veiksmų Chartijos 42 straipsnio prasme. Tačiau šie trys trūkumai neturėjo didelės reikšmės, kadangi JAV ir jų sąjungininkės rėmėsi Rezoliucija Nr. 1373 (2001) – privaloma ir pagrįsta VII skirsniu bei „prigimtine teisę į individualią ir kolektyvinę savigyną“, kaip nustatyta Chartijos 51 straipsnyje.¹⁰³

2001 m. rugsėjo 28 d. Saugumo Tarybos Rezoliucija Nr. 1373 (2001)¹⁰⁴ – kita vieningai priimta rezoliucija, - aiškiai pažymi, jog ji buvo priimta Saugumo Tarybos, „veikiančios pagal

¹⁰⁰ Byers M. *Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September*, 2002. P. 408-409.

¹⁰¹ *Ibid*, P.409.

¹⁰² Žr. S/RES/1368 (2001) // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>.

¹⁰³ Arai-Takahashi Y. Dr. *Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on Jus Ad Bellum*, 2002. P.1090.

¹⁰⁴ Žr. S/RES/1373 (2001) // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>.

Chartijos VII skirsnį“. Rezoliucija pabrėžė, kad valstybės turėtų „susilaikyti nuo organizavimo, kurstymo, padėjimo ar dalyvavimo teroristiniuose aktuose kitoje valstybėje arba nuo sutikimo su jos teritorijoje organizuojama veikla, nukreipta į tokių aktų padarymą“. Dėstomojoje dalyje rezoliucija detalizavo eilę tiek aktyvių, tiek pasyvių antiteroristinių pareigų. Pirmą, egzistuoja aktyvios pareigos užkirsti kelią ir sulaukyti teroristinių aktų finansavimą, įskaitant lėšų ir finansinio turto užšaldymą į teroristinius aktus įsitraukusiųjų asmenų atžvilgiu. Antra, valstybės privalo susilaikyti nuo bet kokios, aktyvios ar pasyvios paramos teikimo tiems, kurie užsiima terorizmu ir imtis veiksmų, užkertančių kelią teroristiniams aktams iš anksto įspėjant ar kitomis priemonėmis. Trečia, aktyvios pareigos dėstomos kartu pakartotinai pabrėžiant būtinybę nubausti tarptautinio terorizmo aktus, valstybes įpareigojant užtikrinti, kad nacionalinė baudžiamoji teisė priskirs terorizmą „sunkiems baudžiamiesiems nusikaltimams“ ir kad kiekvienas individas, dalyvaujantis terorizmo finansavime, planavime, rengimesi ar padaryme bus atiduotas į teismą pagal nacionalinę baudžiamąją teisę. Be to, rezoliucija pajungė Saugumo Tarybos Komitetą tikslu prižiūrėti nacionalinį antiteroristinių priemonių įgyvendinimą pranešimo sistemos pagrindu.¹⁰⁵

Taigi, minėtos Saugumo Tarybos rezoliucijos, nors ir tiesiogiai neįgaliojo panaudoti jėgą pagal Chartijos 42 straipsnį, tačiau aiškiai pasmerkė terorizmą ir, galima sakyti, pirmą kartą tarsi pripažino teisę prieš teroristinius veiksmus panaudoti jėgą savigynos tikslais.

1.3.4. 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių įtaka teisės į savigyną turiniui

Paruošusi sau tinkamą bazę, JAV 2001 m. spalio 7 d. pradėjo Laisvės išlaikymo operaciją, siekiant sužlugdyti Afganistano, kaip teroristų bazės panaudojimą. Kaip ir buvo tikėtasi, dauguma valstybių palaikė JAV karinę kampaniją¹⁰⁶, tik Iranas ir Irakas aiškiai abejojo operacijos teisėtumu. Daugelis valstybių, įskaitant NATO nares, o taip pat ir Japonija, Australija, Rusija ir Pakistanas, teikė paramą šios karinės kampanijos metu. Netgi tokios valstybės kaip Malaizija, kurios nepritarė jėgos panaudojimui dėl politinių priežasčių, pripažino, kad tokia jėga buvo „teisėta veiksmų eiga, kaip savigynos aktas“.¹⁰⁷

Tokia tarptautinės bendruomenės reakcija į 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad keičiasi požiūris į Chartijoje įtvirtintą savigynos turinį, kuris ne kartą buvo siaurai aiškinamas Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimuose. JAV jėgos panaudojimas

¹⁰⁵ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1091.

¹⁰⁶ Tarptautinė parama Laisvės išlaikymo operacijai buvo beprecedentinė, kaip ir unikalūs faktai, sąlygoję jėgos panaudojimą prieš Afganistaną 2001 m. spalį ir parodę įtikinamą JAV ir D. Britanijos atsaką, kaip kolektyvinės savigynos priemonės prigimtį (The Politics of International Law. Edited by Christian Reus-Smit, 2004. P.67)

¹⁰⁷ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.10.

atsakant į teroristinius išpuolius aiškiai išplečia tradicinę savigynos sampratą, o masinis JAV veiksmų palaikymas iš valstybių pusės leidžia manyti, kad formuojasi nauja paprotinės teisės norma bei naujas Chartijos 51 straipsnio aiškinimas.

Dabartinė kai kurių valstybių praktika rodo, kad tradicinę savigynos sampratą siekiama išplėsti keliais aspektais – vienais atvejais į ginkluoto užpuolimo sąvoką įtraukiant ne valstybės vykdomą užpuolimą ir pripažįstant teisę atsakyti į netiesioginę agresiją, nelaukiant faktiško ginkluoto užpuolimo įvykdymo, o kitais atvejais panaikinant ginkluoto užpuolimo neišvengiamumo reikalavimą (preventyvos savigynos pripažinimas).

1.3.4.1. GINKLUOTO UŽPUOLIMO SĄVOKOS IŠPLĖTIMAS NE VALSTYBĖS VEIKĖJAMS

Šiandien kyla klausimas, ar teisė į savigyną išplečiama ginkluotam atsakui į teroristinius aktus, ypač dėl to, kad dauguma tokių atsakų pažeis valstybės, kuri tiesiogiai nėra atsakinga, teritorinį integralumą.

Priėmus Chartiją buvo manoma, kad Chartijos 51 straipsnis yra taikomas tik savigynei prieš valstybės vykdomą užpuolimą. Vėliau iš valstybių praktikos paaiškėjo, kad valstybės, kurios remiasi savigyne, išvelgia kitos valstybės ginkluotą užpuolimą, o ne užpuolimą, įvykdytą ne valstybės veikėju, tokių kaip teroristinės organizacijos. *Jus ad bellum* kontekste niekada nebuvo numatoma, kad ne valstybės veikėjai, ypatingai tie, kurie nelaikomi kombatantų dalimi (tokie kaip pasaulinė teroristinė organizacija) gali būti prilyginti valstybei, galinčiai pradėti ginkluotą užpuolimą Chartijos 51 straipsnio prasme.¹⁰⁸ Generalinės Asamblėjos 1974 metų Rezoliucijos „Dėl agresijos apibrėžimo“ 1 straipsnis nustato, kad agresija turi kilti iš valstybės. Iki pat 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių aiškia prezumpcija, kad tik valstybė yra ginkluoto užpuolimo autorė, patvirtino ir Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsnis. Todėl valstybės, kurios rėmėsi teise į savigyną, paprastai pasirūpindavo priskirti atsakomybę už neteisėtus veiksmus konkrečiai valstybei.

Tačiau JAV, Izraelis ir apartheido Pietų Afrika jau anksčiau skatino kitokį požiūrį. 1986 metais JAV Valstybės sekretorius George Shultz pasakė: „Chartijos apribojimai dėl grasinimo jėga ir jos panaudojimo tarptautiniuose santykiuose apima ypatingą teisės į savigyną išimtį. Absurdiška įrodinėti, kad tarptautinė teisė mums draudžia gaudyti teroristus tarptautiniuose vandenyse ar oro erdvėje; užpulti juos kitų tautų žemėje, netgi įkaitų išlaisvinimo tikslais; ar panaudoti jėgą prieš valstybes, kurios remia, apmoko ir priglaudžia teroristus ar partizanus“.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1087.

¹⁰⁹ Byers M. Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September, 2002. P.406.

Tuo metu JAV pretendavimas į teisę savigynos tikslais panaudoti karinę jėgą prieš terorizmą sulaukė mažai palaikymo iš kitų valstybių. Dominavo požiūris, kad teroristiniai užpuolimai, įvykdyti privačių ir ne valstybės veikėjų buvo baudžiamosios veikos forma, kurią turėjo įveikti vidaus ir tarptautinio baudžiamojo teisingumo mechanizmai. Supratimas, kad tokie teroristiniai veiksmai turėtų būti traktuojami kaip „ginkluoti užpuolimai“, iššaukiantys nukentėjusios valstybės teisę į savigyną, daugumos valstybių nebuvo priimtas. 1986 metais tvirtinti, kaip tai darė Shultz, kad valstybės, nesančios tiesiogiai atsakinga už teroristinius veiksmus, teritorinis integralumas gali būti pažeistas karinių veiksmų, nukreiptų prieš teroristus, įsikūrusius šioje valstybėje, buvo per daug rizikinga.¹¹⁰

Tačiau JAV bei Izraelis savo praktikoje ir toliau nuosekliai laikėsi savo požiūrio. Savigynos prieš terorizmą kontekste iki 2001 m. rugsėjo 11 d. įvyko keturi pagrindiniai incidentai:

1) 1985 metų spalį Izraelis bombardavo Palestinos išlaisvinimo organizacijos štabą Tunise, atsakydamas į eilę teroristinių užpuolimų prieš Izraelio piliečius. Saugumo Taryba pasmerkė Izraelio atsaką, nurodydama, kad „ginkluotos agresijos aktas, įvykdytas Izraelio prieš Tuniso teritoriją, grubiai pažeidžia Chartiją ir tarptautinio elgesio normas“.

2) 1986 metų balandį JAV užpuolė Libijos vyriausybės bazę Tripolyje po teroristinio užpuolimo Berlyno naktiniame klube, nukreipto prieš JAV aptarnaujantį personalą. Tarptautinė bendruomenė pasmerkė JAV atsaką.

3) JAV vėl panaudojo jėgą atsakant į terorizmą, kai ji paleido reaktyvines raketas prieš Iraką 1993 metais, nustačiusi sąmokslą nužudyti buvusi prezidentą George H. Bush Kuveite. Nors JAV veiksmus palaikė Jungtinė Karalystė ir Rusija, juos kritikavo Kinija ir Arabų valstybės. Pažymėtina, kad šiuo atveju tarptautinė bendruomenė lyg ir pripažino būtinybę panaudoti karinę jėgą prieš terorizmą, nors aiškiai nepatvirtino JAV veiksmų teisėtumo.

4) Paskutinis svarbus incidentas iki 2001 m. rugsėjo 11 d. įvyko 1998 metais, kai JAV užpuolė Al-Qaeda teroristų apmokymų stovyklą Afganistane ir tariamą cheminių ginklų fabriką Sudane. Tai buvo atsakas į JAV ambasadų Kenijoje ir Tanzanijoje bombardavimus, kuriuos JAV priskyre Al-Qaeda. Nors Rusija, Pakistanas ir Arabų valstybės tai pasmerkė, nei Saugumo Taryba, nei Generalinė Asamblėja nesiėmė jokių formalų veiksmų.

Tarptautinės bendruomenės atsakas į šiuos incidentus parodo, kad net iki 2001 m. rugsėjo 11 d. egzistavo tam tikras valstybių pripažinimas dėl būtinybės panaudoti jėgą prieš terorizmą. Tačiau

¹¹⁰ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.1.

egzistavo abejonės, ar konkrečios faktinės aplinkybės patenkino tradicinius savigynos reikalavimus.¹¹¹

Paradoksalu, bet situacija akimirksniu pasikeitė tik tada, kai JAV ir jos sąjungininkių koalicija po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinių išpuolių pradėjo karinę kampaniją Afganistane. Atrodo, kad įvyko staigus ir svarbus pokytis tarptautinės bendruomenės „ginkluoto užpuolimo“ reikalavimo aiškinime. Kaip pažymi Cassese: „atrodytų, kad tik per keletą dienų beveik visos valstybės <...> pradėjo lyginti teroristinės organizacijos teroristinį užpuolimą su valstybės ginkluota agresija, įgalinančia nukentėjusią valstybę imtis individualios savigynos ir trečiąsias valstybes veikti kolektyvinės savigynos tikslais“.¹¹²

Valstybių praktika, susijusi su 2001 m. rugsėjo 11 d. pripažįsta, kad tokio masto ir padarinių teroristiniai veiksmai gali būti laikomi „ginkluotu užpuolimu“, pateisinančiu savignyą.¹¹³

Tarptautinė bendruomenė plačiai kvalifikavo 2001 m. rugsėjo 11 d. užpuolimus kaip ginkluotus užpuolimus prieš JAV, pateisindama savigynos įgyvendinimą kvazi-vieningais pritariamaisiais teiginiais bei pagalbos siūlymais JAV palengvinti karinius po to sekusius veiksmus. Pripažindama „prigimtą teisę į individualią ar kolektyvinę savignyą“ Rezoliucijos Nr. 1368 (2001) ir Rezoliucijos Nr. 1373 (2001) preambulėse, savigynos doktrina netiesiogiai sudarė pagrindą kariniams smūgiams prieš Talibaną 2001 metais.¹¹⁴ Bandoma tvirtinti, kad ši nuoroda preambulėse nereiškia, kad Saugumo Taryba palaiko JAV pasiūlytą įvykių apibūdinimą kaip „ginkluotą užpuolimą“ 51 straipsnio prasme, kadangi pirmosios rezoliucijos priėmimo metu – 2001 m. rugsėjo 12 d. dar nebuvo žinoma kas atliko šiuos aktus ir kam padedant ar kurstant.¹¹⁵

Taigi, pagrindinis klausimas yra tai, kaip 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai įtakoja ginkluoto užpuolimo reikalavimo aiškinimą pagal Chartiją.

Valstybių praktika po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių gerokai praplėtė ginkluoto užpuolimo sampratą ta prasme, kad neprieštaravo tam, kad Chartijos 51 straipsnio „ginkluotas užpuolimas“ gali būti įvykdytas nebūtinai valstybės. Manytina, kad dabar teisė į savignyą pateisina jėgos panaudojimą prieš tas valstybes, kurios aktyviai remia ar noriai priglaudžia teroristų grupuotes, jau užpuolusias atsakančiąją valstybę.

¹¹¹ Ten pat, P.7.

¹¹² Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.10.

¹¹³ Harris D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.923.

¹¹⁴ Maogoto J. N. War on the Enemy: Self-defence and State-sponsored Terrorism // Melbourne Journal of International Law, Vol. 4, 2003. P.428.

¹¹⁵ Enforcing International Law Norms Against Terrorism. Edited by Andrea Bianchi. Oxford: Hart Publishing, 2004. P. XVIII.

Teigiama, kad jeigu valstybė šeiminkė leidžia jos teritorijos, kaip pradinio taško teroristiniams užpuolimams, panaudojimą, kai ji galėtų nutraukti šias operacijas ir ignoruoja tarptautinius prašymus imtis veiksmų, tuomet valstybė šeiminkė negali izoliuoti savo teritorijos nuo savigynos priemonių. Todėl valstybės, praradusios piliečius 2001 m. rugsėjo 11 d. užpuolimuose turėjo teisę apsiginti nuo iš Afganistano veikiančios Al-Qaeda. Chartijos 51 straipsnis leidžia Tarptautinei koalicijai prieš terorizmą pasiųsti karinius dalinius į Afganistaną su tikslu sunaikinti Al-Qaeda, efektyviai įvykdant tai, ką turėjo padaryti Talibanas.¹¹⁶

Įrodinėjama, kad gerai organizuotos teroristinės grupuotės, turinčios priemones, peržengiančias tarptautines sienas ir padarančias žymių nuolatinių nuostolių valstybei, tokios kaip Al-Qaeda, turi kelti tokią grėsmę, prieš kurią savigyna yra teisėta, jeigu doktrina apskritai turi kokią nors praktinę šiuolaikinę reikšmę.¹¹⁷

Požiūrį, kad teroristiniai išpuoliai laikomi ginkluotu užpuolimu, patvirtina ir tai, kad NATO pirmą kartą rėmėsi Šiaurės Atlanto sutarties 5 straipsniu, kuris nurodo, kad užpuolimas prieš vieną valstybę narę yra užpuolimas prieš visas valstybes nares. Kitos kolektyvinės savigynos organizacijos taip pat laikėsi požiūrio, kad teroristinis užpuolimas yra ginkluotas užpuolimas kolektyvinės savigynos tikslais; OAS ir ANZUS sekė NATO pavyzdžiu. Europos Sąjunga, Kinija, Rusija, Japonija ir Pakistanas taip pat palaikė šį požiūrį.¹¹⁸

Pažymėtina, kad pripažinimas, jog ginkluotas užpuolimas gali būti įvykdytas ne valstybės veikėjo, visiškai nereiškia, kad nelieta reikalavimo priskirti ginkluotą užpuolimą konkrečiai valstybei. Šis reikalavimas išlieka, nes būtų visiškai nepagrįsta naudoti jėgą prieš valstybę, kuri neturi nieko bendro su kitoje valstybėje įvykdytais teroro aktais. Esminiai pokyčiai pasireiškė tuo, kad dabar priskyrimo valstybei riba yra kur kas žemesnė, nei anksčiau¹¹⁹.

Iki 2001 m. rugsėjo 11 d. priskyrimo testas reikalavo aukšto laipsnio bendradarbiavimo tarp valstybės ir ne valstybės veikėjo. Pagal „efektyvios kontrolės“ testą, kurį Tarptautinis Teisingumo Teismas taikė *Nicaragua* byloje, ne valstybės veikėjo elgesys yra priskirtinas valstybei tik jeigu valstybė turi „efektyvią kontrolę“ konkrečiam ne valstybės veikėjo elgesiui. Į „efektyvios kontrolės“ testą panašus požiūris yra įtvirtintas ir 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės

¹¹⁶ Frank J. N. B., Rehman J. Assessing the Legality of the Attacks by the International Coalition against Terrorism against Al-Qaeda and the Taleban in Afghanistan: An Inquiry into the Self-Defence Argument under Article 51 of the UN Charter, 2003. P.417.

¹¹⁷ Maogoto J. N. War on the Enemy: Self-defence and State-sponsored Terrorism, 2003. P.427.

¹¹⁸ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.942.

¹¹⁹ Plačiau apie terorizmo aktų priskyrimą valstybių atsakomybei žr. Enforcing International Law Norms Against Terrorism, 2004. P. 8.

pažeidimus straipsnių¹²⁰ 8 straipsnyje: „Asmens arba asmenų grupės elgesys laikomas valstybės veika pagal tarptautinę teisę su sąlyga, kad šis asmuo ar ši asmenų grupė faktiškai veikia vykdydami valstybės instrukcijas arba jos vadovaujami ar kontroliuojami tokio elgesio metu“.

Po 2001 m. rugsėjo 11 d. priskyrimo riba tapo žymiai žemesnė nei ankstesnis „efektyvios kontrolės“ standartas. Dabar atrodo, kad bet kokio lygio parama ar netgi sąmoningas teroristų priėmimas, toleravimas ar prigludimas, būtų pakankamas sukelti valstybės atsakomybę už šių ne valstybės veikėjų elgesį. Naujosios priskyrimo ribos neatitiktų turbūt tik atvejais, susijęs su silpnomis ar nesėkmingomis valstybėmis (*angl. unsuccessful states*), kurios negali užkirsti kelio teroristinių grupių veikimui jų teritorijoje. Čia valstybė šeimininkė gali norėti, bet negalėti dėl kontrolės ar išteklių trūkumo, užkirsti kelią tokios grupės teroristinei veiklai. Tokiomis aplinkybėmis ji negali būti laikoma atsakinga už tokios grupės elgesį. Tačiau gali būti įmanoma nukentėjusiai valstybei gauti valstybės šeimininkės sutikimą dėl intervencijos į jos teritoriją, siekiant nusiaikyti į joje įsikūrusią nevalstybinę teroristinę grupuotę.¹²¹

Pažymėtina, kad žemesnė priskyrimo riba taikoma tik tarptautinio terorizmo ir teisės į savigny kontekste. Todėl tai yra speciali taisyklė (*lex specialis*), kuri suformuoja išimtį iš bendrosios priskyrimo teisės. Bendrieji priskyrimo standartai, nustatyti Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijoje ir Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniuose ir toliau taikomi visoms kitoms situacijoms.¹²²

Tai, kad priskyrimo reikalavimas neišnyko, iliustruoja tai, kad savigny prieš teroristus buvo bandoma pateisinti Tarptautinio Teisingumo Teismo nustatytais veiksnių priskyrimo valstybės atsakomybei principais. *Corfu Channel* byloje Teismas nusprendė, kad kiekviena valstybė yra įpareigota „sąmoningai neleisti naudoti savo teritorijos veiksniams, prieštaraujantiems kitų valstybių teisėms“¹²³. Atsižvelgiant į tai, manoma, kad bet kokios formos valstybių tolerancija teroristams ar jų veiksniams, kai tie veiksmai nukreipti prieš kitą valstybę yra neabejotinai neteisėta. Talibanas „sąmoningai leido Afganistanui būti naudojamam apmokymams ir teroristinių užpuolimų pradėjimui [ir niekada neįgyvendino] tinkamo stropumo imtis visų pagrįstų priemonių sukliudyti Al-Qaeda pasaulinių užpuolimų organizavimui ir nenubaudė Al-Qaeda po nei vieno iš teroristinių

¹²⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė; pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 258, Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts // [http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles\(e\).pdf](http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles(e).pdf).

¹²¹ Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.13.

¹²² Ibid, P. 14.

¹²³ *Corfu Channel* (United Kingdom v. Albania) [1949] ICJ Rep 4 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/icc/icc_ijudgment/icc_ijudgment_19490409.pdf, prisijungimo laikas: 2005-09-15.

užpuolimų“. Todėl teigiama, kad Talibanas užsitraukė tarptautinę atsakomybę JAV atžvilgiu pagal *Corfu Channel* sprendimą.¹²⁴

Taigi, dabar yra manoma, kad teroristinis užpuolimas valstybės teritorijoje, įvykdytas ne valstybės veikėjo, yra ginkluotas užpuolimas, kuris pateisina atsaką prieš valstybę, kuri suteikė prieglobstį tiems, kuriems tenka atsakomybė.

Ginkluotas atsakas prieš valstybes, teroristų rėmėjas, dažnai yra siejamas su **netiesiogine agresija**, kurią draudžia jėgos nenaudojimo principas, įtvirtintas Chartijos 2(4) straipsnyje ir plačiai pripažįstamas paprotinėje tarptautinėje teisėje.

Netiesiogine agresija tarptautinėje teisėje laikoma situacija, kai valstybė leidžia kitai valstybei pasinaudoti savo teritorija apmokymų ar užpuolimo prieš trečiąją valstybę tikslais, arba kai valstybė nenori ar paprasčiausiai negali užkirsti kelio ginkluotų gaujų, grupių, sukilėlių ar kitų ginkluotų grupuočių, veikiančių jos teritorijoje, įsiveržimui į trečiąją valstybę.¹²⁵

Tarptautinė teisė, nors ir draudžia netiesioginę agresiją, tačiau ne visais atvejais leidžia prieš netiesioginę agresiją naudoti ginkluotą jėgą savigynos tikslais. Taikant Chartijos 51 straipsnį, svarbu išsiaiškinti, kokios formos ir laipsnio kitos valstybės ar jos nereguliuojamų pajėgų dalyvavimas ginkluotame užpuolime gali būti laikomas prilygstančiu ginkluotam užpuolimui, kuriam nustatytas sunkesnis laipsnis nei vien tik grasinimas jėga ar jos panaudojimas. JT Generalinės Asamblėjos Rezoliucijos „Dėl agresijos apibrėžimo“ 3(g) straipsnis agresijos aktams, apimantiems ginkluotą užpuolimą, priskiria ypač sunkias paramos neoficialiems ginkluotiems organams formas.¹²⁶ Tos pačios nuomonės laikėsi ir Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nicaragua* byloje akcentavęs galimybę naudoti jėgą tik prieš grėsmingiausias netiesioginės agresijos formas.

Tačiau JAV ir kai kurios kitos valstybės (Izraelis, D.Britanija) nuolat laikėsi platesnės netiesioginės agresijos, leidžiančios atsakyti ginkluota jėga, sampratos. Ilgą laiką jos savo norą išsaugoti plačią savigynos apimtį prieš netiesioginę agresiją bandė pateisinti įvykių kumuliacijos teorija, kurią, kaip minėta aukščiau, Tarptautinis Teisingumo Teismas atmetė 2003 m. *Oil Platforms* byloje.

Dabar JAV siekia įrodyti, kad Tarptautinio Teisingumo Teismo *Nicaragua* byloje padarytos išvados dėl netiesioginės agresijos grėsmingumo gali būti pritaikytos valstybės bendrininkavimo veiksams teroristiniame užpuolime, su sąlyga, kad valstybės įvykdyto užpuolimo prigimtis yra

¹²⁴ Maogoto J. N. War on the Enemy: Self-defence and State-sponsored Terrorism // Melbourne Journal of International Law, Vol. 4, 2003. P.417.

¹²⁵ Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum*, 2002. P.1099.

¹²⁶ Ibid, P. 1099.

panašaus ar giminingo sunkumo ir kad yra nustatytas pakankamai glaudus ryšys tarp valstybės ir ne valstybės veikėjo.¹²⁷

JAV teigia, kad karinis veiksmas galėtų būti laikomas teise į savigyną, kai jis panaudojamas prieš tariamas ar tikras teroristų bazes, veikiančias kitų valstybių, tokių, kurioms nesiseka ar kurios negali užkirsti kelio teroristų išpuoliams, žemėje. Nors nuo 2001 m. rugsėjo 11 d. tarptautinės teisės vystymasis neapėmė *per se* netiesioginės agresijos doktrinos, tarptautinės bendruomenės palaikymas ir tylus sutikimas su JAV ir jos sąjungininkių vykdomais kariniais veiksmais, gali būti priartėjęs prie tikimybės, kad toks išplėstinis savigynos būdas prieš valstybes, kurios nėra tiesiogiai atsakingos už ginkluotus išpuolius, gali būti toleruojamas tam tikromis išimtinėmis aplinkybėmis¹²⁸, t.y. būtent tokiais, kokiais yra laikomi 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykiai.

Galima kelti klausimą, ar egzistuoja prielaidos pripažinti paprotine norma teisę į savigyną patyrus ne valstybės įvykdytą ginkluotą užpuolimą (nepamirštant, kad užpuolimas turi būti priskirtas valstybei, o ši riba galėtų būti laikoma žemesne tarptautinio terorizmo atvejais) ir atsakant į netiesioginę agresiją. Visų pirma, pažymėtina, kad nėra reikalaujama vieningos valstybių praktikos, idant galėtų susiformuoti paprotys.¹²⁹ Be to, Akehurst ir Malančiuk pabrėžia tylaus sutikimo doktrinos svarbą ir teigia, jog „valstybė gali būti įpareigota kitų valstybių bendra praktika netgi prieš jos norus, jeigu ji neprieštarauja prieš tam tikros taisyklės atsiradimą ir tai nedaro nuolat“¹³⁰. Tačiau autorės nuomone, kol kas dėl minėtos normos nėra vieningos valstybių praktikos laikyti ją teisiškai įpareigojančia, t.y. net ir laikant, jog egzistuoja „bendra“ praktika šiuo klausimu, abejotina, ar yra susiformavęs *opinio juris*¹³¹ elementas.

1.3.4.2. PREVENTYVI SAVIGYNA (PREVENTIVE SELF-DEFENCE)

Kitas svarbus savigynos aspektas, kurią lėmė valstybių reakcija į 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinius išpuolius, yra preventyvos savigynos doktrinos atsiradimas. JAV savo požiūrį į savigyną šiuo aspektu išreiškė Nacionalinėje saugumo strategijoje (*National Security Strategy*),

¹²⁷ Ibid, P. 1101.

¹²⁸ Ibid, P. 1081.

¹²⁹ Kaip nurodė Tarptautinis Teisingumo Teismas *Nicaragua* byloje „Teismas nemano, kad tam, jog norma būtų pripažįstama paprotine, atitinkama praktika turi absoliučiai tiksliai atitikti šią normą. Teismo nuomone, paprotinių normų egzistavimo išvedimui pakanka to, kad valstybių elgesys būtų apskritai suderinamas su tokiomis normomis <...>“.

¹³⁰ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas, 2000. P. 72.

¹³¹ *Opinio iuris sive necessitatis* – valstybių įsitikinimas, kad tarptautinė teisė iš jų reikalauja tam tikro konkretaus elgesio. Žr. Ibid, P. 73.

kurią 2002 m. rugsėjo mėnesį patvirtino JAV prezidento Bušo administracija¹³². Šioje strategijoje atsirado nuostatų, pateisinančių išankstinę jėgos panaudojimą prieš išdavikiškas valstybes, kurios valdo arba siekia užvaldyti masinio naikinimo ginklus ir kurios priglaudžia arba remia teroristines organizacijas.

Strategijoje nurodoma, kad „Jungtinės Valstijos ilgiau nebegali remtis reaktyvia pozicija, kokia ji buvo praeityje“ ir kad „esant būtinumui užbėgti už akių ar sukliudyti tokiems priešiškiems mūsų varžovų veiksams, mes veiksime preventyviai“.

Pateisinant naująjį požiūrį, strategijoje nurodoma, kad „Mes turime pritaikyti neišvengiamos grėsmės sampratą šiandienos priešinininkų pajėgumams ir siekiams. Apgaulingos valstybės ir teroristai nesiekia mūsų užpulti įprastiniais būdais. Jie žino, kad tokie užpuolimai nebūtų sėkmingi. Vietoj to, jie remiasi teroro aktais ir potencialiai – masinio naikinimo ginklų panaudojimu – ginklų, kurie gali būti lengvai nuslepiami, slaptai pristatomi ir panaudojami be įspėjimo“. Strategija pažymi, kad „kuo didesnė grėsmė, tuo didesnė neveikimo rizika – ir tuo įtikinamesnis išankstinių savignos veiksų ėmimasis, netgi jei išlieka netikrumas dėl priešų užpuolimo laiko ir vietos“.

Nors Bush'o administracija savo naująjį požiūrį apibūdino kaip išankstinę savigną (*pre-emptive self-defence*), ji tiksliau reikėtų apibrėžti kaip preventyvią savigną (*preventive self-defence*), nes vietoj bandymo užkirsti kelią konkrečioms, neišvengiamiems pavojams, tikslas yra sutrukdyti labiau neapibrėžtų pavojų realizavimuisi.¹³³

A) NEIŠVENGIAMUMO SAVOKOS IŠPLĖTIMAS

Akivaizdu, jog JAV remiasi daug platesne teise, nei tradicinė išankstinės savignos sąvoka, suformuluota *Caroline* incidento metu, nekalbant jau apie Chartijos 51 straipsnį, kuris apskritai uždraudė bet kokius išankstinius veiksmus. Naujoji politika įgalina veikti net ir tuo atveju, kai grėsmė nėra neišvengiama, t.y. išplečia „neišvengiamumo“ reikalavimą, būdingą paprotinei tarptautinei teisei.

Webster formulė akcentuoja savignos teisėtumą tik tuo atveju, kai užpuolimas yra neišvengiamas ir todėl taikių alternatyvų ieškojimas nėra svarstytinas. Pagal įprastą supratimą, neišvengiamas užpuolimas yra užpuolimas, kuris greitai įvyks. Jis parodo didesnę skubotumą ir neatidėliojamumą, nei „artėjančio“ ar „gresiančio“ užpuolimo situacija. Nors šis apibrėžimas yra

¹³² The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 // <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, prisijungimo laikas: 2005-10-08.

¹³³ Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defence // The American Journal of International Law, Vol. 97:599, 2003. P. 599. ¹³³ Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.59.

netikslus, jis pabrėžia pagrindinį sampratos bruožą: labai trumpą laiko tarpą tarp užpuolimo grėsmės ir šio užpuolimo įvykdymo ateityje.¹³⁴

JAV teigia, kad šiuo metu negalima neišvengiamumo principo traktuoti pažodžiui, nes po *Caroline* incidento praėjo daugiau kaip 150 metų, per kuriuos iš esmės pasikeitė aplinkybės – stipriai pažengė logistikos technologijos, atsirado naujų užpuolimo formų, patobulėjo ginkluotė, dėl ko pasidarė praktiškai neįmanoma iš anksto numatyti, kada prasidės ginkluotas užpuolimas, o jam prasidėjus, gali būti visiškai neįmanoma jo atremti.

Greenwood teigimu, turi būti svarstomi du faktoriai, kurie neegzistavo *Caroline* incidento metu. Pirmasis yra grėsmės sunkumas. Kai grėsmė yra užpuolimas masinio naikinimo ginklais, rizika laukiančiai valstybei kol užpuolimas iš tikrųjų įvyks, apsunkinta valstybės negalėjimu suteikti savo gyventojams bet kokią efektyvią apsaugą prasidėjus užpuolimui, reiškia, jog toks užpuolimas gali būti pagrįstai laikomas neišvengiamu tomis aplinkybėmis, kai užpuolimas sutartinėmis priemonėmis tokiu nebūtų laikomas. Antras svarstymas yra grėsmės pateikimo metodas. Daug sunkiau nustatyti laiko tarpą, per kurį teroristų užpuolimo grėsmė materializuosis, nei tai būtų su grėsme, sukelta, pavyzdžiui, reguliariųjų ginkluotųjų pajėgų.¹³⁵

Dėl šių priežasčių yra būtina atnaujinti tarptautinės teisės supratimą dėl neišvengiamumo reikalavimo. JAV nuomone, neišvengiamumo samprata turi apimti analizę, kuri peržengia laikiną grėsmės artimumą ir apima tikimybę, kad grėsmė atsiras. Bent jau masinio naikinimo ginklų, išdavikiškų valstybių ir tarptautinio terorizmo akivaizdoje, testas, apsprendžiantis, ar grėsmė yra pakankamai „neišvengiama“, kad paverstų jėgos panaudojimą būtinu tam tikru momentu, įgijo daugiau atspalvių, nei Sekretoriaus Webster devyniolikto amžiaus formuluotė.¹³⁶

B) PREVENTYVIOS SAVIGYNOS TEISINIS PAGRINDIMAS

Analizuojant šiuos argumentus, kyla klausimas, kaip preventyvos savigynos teorija, kuri aiškiai nukrypsta tiek nuo Chartijos 51 straipsnio, tiek nuo paprotinės tarptautinės teisės nuostatų, galėtų būti pateisinta teisiškai.

Chartija yra tarptautinė sutartis, todėl jai taikoma 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės, kurioje kodifikuotos paprotinės tarptautinės teisės normos. Konvencijos 62 straipsnis leidžia valstybei sustabdyti tarptautinės sutarties galiojimą, jeigu iš esmės pasikeitė aplinkybės, kurios turėjo esminę reikšmę tam, kad valstybė sutiktų laikyti sutartį įpareigojančia, ir jeigu dėl

¹³⁴ Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.59.

¹³⁵ Ibid, P. 59.

¹³⁶ International Law and the War in Iraq // The American Journal of International Law, Vol. 563, 2003. P.572.

įvykusių pokyčių iš esmės pakito pagal sutartį vykdytinų valstybės įsipareigojimų apimtis. Galima laikyti, kad nuo 1945 m., kai buvo priimta Chartija, aplinkybės taip esmingai pasikeitė, kad „ginkluoto užpuolimo“ sąvokos jau nebegalima aiškinti pažodžiui. Akivaizdu, kad Chartijos priėmimo metu nebuvo galima numatyti didelio masto terorizmo bei masinio naikinimo ginklų grėsmės. Panašiai būtų galima įrodyti, kad yra įvykdytos ir kitos teisėto tarptautinės sutarties galiojimo sąlygos, kas leistų sustabdyti Chartijos 51 straipsnio galiojimą tiek, kiek tai trukdo valstybei pasinaudoti savo prigimtinė teise į savigyną nuo terorizmo grėsmės.

Kaip minėta, be Chartijoje įtvirtinto savigynos apribojimo, preventyvią savigyną draudžia ir paprotinė tarptautinė teisė. Pagal *Caroline* taisyklę savigyna gali būti teisėta, kai jos būtinumas yra „neatidėliotinas, nenugalimas ir nepaliekantis jokio pasirinkimo dėl priemonių ir jokio momento apsvarstymui“. Tuo tarpu preventinė savigyna leidžia panaudoti jėgą net ir tuo atveju, kai terorizmo grėsmė nėra neišvengiama. Tačiau ir šiuo atveju galėtų būti taikomas esminio aplinkybių pasikeitimo principas. Kaip žinia, precedentais, atsiradusiais vienu aplinkybių pagrindu, nėra privaloma remtis esant kitoms aplinkybėms. Todėl galima teigti, kad terorizmui *Caroline* taisyklė apskritai negali būti taikoma, nes ji buvo suformuluota tais laikais ir tomis aplinkybėmis, kai žmonija dar nebuvo susidūrusi su terorizmo problema.

C) NAUJI SAVIGYNOS KRITERIJAI

Įvertinę valstybių praktiką nuo 1945 m. Chartijos priėmimo bei tarptautinės bendruomenės reakciją į JAV karinį atsaką į 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristinius išpuolius, JAV požiūrį palaikantys teisininkai bando formuluoti naujus teisės į savigyną parametrus, kurie, jų nuomone, turėtų išspręsti daugelį dėl savigynos turinio skirtingo interpretavimo šiuo metu kylančių problemų. Jie išskiria šešis kriterijus, pagal kuriuos turėtų būti vertinamas savigynos teisėtumas. Tai 1) užpuolimo tikimybė; 2) sėkmingos prevencijos galimybė; 3) taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas; 4) pagrįstas teisėtumas; 5) kolektyvinis palaikymas ir 6) proporcingas atsakas.

1. Užpuolimo tikimybė. Neišvengiamumo principas, įtvirtintas *Caroline* byloje, jau nebegali būti tinkamai pritaikytas išdavikiškų valstybių ir teroristinių organizacijų, bendradarbiaujančių apsiginklavimo masinio naikinimo ginklais tikslais, atžvilgiu. Pagal savo pobūdį teroristų išpuoliai yra savaime neišvengiami, kadangi jie gali įvykti bet kuriuo metu be jokio perspėjimo. Todėl labiau pritaikomas yra užpuolimo tikimybės kriterijus, pagrįstas ankstesne praktika. Neišvengiamumo kriterijaus taikymą apsunkina tai, jog teroristinių išpuolių neįmanoma iš anksto nuspėti pagal tradicinius ženklus, tokius kaip karinių pajėgų mobilizavimas arba raketų pildymas kuru. Be to, teroristams paprastai nebūdingas tradicinis nuoseklus karo vystymasis nuo taikos iki kritinės

situacijos, po to iki ginkluoto konflikto. Tokią situaciją lėmė radikalūs pasikeitimai technologijose, kurios leido teroristinėms organizacijoms žaibiškai pasiekti didelį aukų skaičių. Įvertinus teroristinėms organizacijoms būdingą savybę pulti netikėtai, situacijoje, kai Al-Qaeda atvirai išreiškė savo ketinimą tęsti teroristinį karą prieš JAV ir jos sąjungininkes, neišvengiamumo kriterijus praranda savo pritaikomumą. Šiuo atveju labiau naudingas galėtų būti „užpuolimo tikimybės“ kriterijus. Užpuolimo tikimybė galėtų būti nustatoma vertinant visumą tokių pagrindinių veiksnių, kaip teroristinės organizacijos tarptautinis paplitimas ir pajėgumas, didelė užpuolimo tikimybė atsižvelgiant į ankstesnę praktiką, viešai paskelbtas ketinimas daryti žalą, tikėtinas žalos dydis bei patikimi duomenys, rodantys didėjančią grėsmę.

2. Sėkmingos prevencijos galimybė. Antrasis kriterijus, susijęs su neišvengiamumo principu, yra sėkmingos prevencijos galimybė. Net ir esant neišvengiamai užpuolimo grėsmei, valstybė gali neturėti priemonių užpuolėjui nustatyti (tai būdinga teroristinėms operacijoms) arba fiziškai užkirsti kelią užpuolimui (pvz., kai užpuolimui naudojamas masinio naikinimo ginklas). Tokiais atvejais prevencijos veiksmai nepasiektų savo tikslo. Todėl valstybėms turėtų būti leidžiama gintis tik tuo atveju, kai yra sėkmingos prevencijos galimybė. Sėkmingos prevencijos galimybė priklauso nuo subjekto, prieš kurį imamas prevencijos veiksmų. Sėkmingos prevencijos prieš apsietusias valstybes galimybė, dėl jų statinio pobūdžio, yra didesnė, todėl išauga kitų kriterijų, tokių kaip užpuolimo tikėtinumai ir taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas, svarba. Sėkmingos prevencijos prieš teroristines organizacijas galimybė yra mažesnė, nes šios organizacijos veikia slaptai, todėl šiuo atveju kitiems dviems kriterijams gali būti taikomi žemesni standartai.

3. Taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas. *Caroline* doktrina reikalauja nustatyti, kad nėra jokių kitų priemonių užpuolimui atremti. Tuo tarpu teroristinių išpuolių, kuriuose naudojami masinio naikinimo ginklai, prigimtis reikalauja tikslesnio kriterijaus, tokio kaip taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas per ilgesnį laiko tarpą. Taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas galėtų būti vertinamas pagal tai, kokia apimtimi valstybė, kuri remiasi preventyvia savigyna, įsipareigojo naudotis daugiašalių mechanizmų pagalba užkertant kelią masinio naikinimo ginklų platinimui bei sprendžiant konfliktus, kurie galėtų sąlygoti tokių ginklų panaudojimą. Svarbiu veiksmu galėtų būti laikomas ir valstybės dalyvavimas daugiašalėse koalicijose taikant pažeidėjams ekonomines ir diplomatinės sankcijas. Tačiau svarbu pažymėti, kad kol kas tarptautiniams santykiams labiau būdingas kolektyvinių subjektų neveiklumas, iškilus didžiausioms tarptautinėms grėsmėms. Todėl kolektyvinio pasyvumo atveju valstybei negali būti draudžiama imtis prevencinių veiksmų.

4. Pagrįstas teisėtumas. Prevencinių veiksmų teisėtumas turi būti pagrįstas Saugumo Tarybos ar atitinkamų regioninių organizacijų rezoliucijomis. Pats aiškiausias prevencinių veiksmų

pagrindas yra Saugumo Tarybos tiesioginis ar numanomas įgaliojimas atitinkamai veikti, tačiau tarptautinėje praktikoje toks įgaliojimas yra labai retas reiškinys tiek dėl perdėm apdairaus Saugumo Tarybos problemų sprendimo, tiek dėl aukščiau minėto kolektyvinio pasyvumo. Nepaisant to, valstybė, kuri imasi prevencinių veiksmų, negali vadovautis vien tik savo vienašališku grėsmės suvokimu – ji privalo turėti tvirtą savo prevencinių veiksmų teisėtumo įrodymą.

5. Kolektyvinis palaikymas. Kai visos taikios priemonės išnaudotos, išlieka būtinybė panaudoti kolektyvines priemones. Kolektyvinio palaikymo sąlyga reiškia, kad valstybė, prieš imdamasi prevencinių veiksmų, privalo gauti kitų valstybių politinį arba karinį palaikymą. Nors idealiausia yra gauti universalų daugiašalį palaikymą, pvz., per Saugumo Tarybą, tačiau tai nėra būtina. Daugiašalės institucijos net ir iškilus pačioms aiškiausioms ir neginčijamoms grėsmėms civiliams gyventojams dažnai nesugeba priimti sprendimų vien tik politiniais sumetimais. Todėl kolektyvinio palaikymo reikalavimas laikomas įvykdytu, kai būtinybė imtis prevencinių veiksmų yra plačiai pripažinta, neskaitant kai kurių valstybių politiškaai motyvuotų vienašališkų pareiškimų.

6. Proporcingas atsakas. Proporcingumas išlieka pagrindine taisykle, taikoma visiems teisėto jėgos panaudojimo atvejams. Nors tradicinis apibrėžimas, suformuluotas teisės į karą laikais, nėra tiesiogiai taikomas naudojant jėgą prieš teroristines organizacijas, pagrindinis principas iki šiol galioja. Prevencinis jėgos naudojimas yra teisėtas, kai naudojama jėgos ne daugiau, nei tai būtina grėsmei neutralizuoti.¹³⁷

Minėti savignyos kriterijai išreikšti gan kategoriškai, vienok jie padeda suprasti tarptautinės teisės į savignyą vystymosi tendencijas, tačiau tol, kol jų nepripažins tarptautinė bendruomenė, jie išliks tik akademinio pobūdžio.

D) PREVENTYVIOS SAVIGNOS KRITIKA

Nors tarptautinė bendruomenė iš esmės palaikė JAV veiksmus, kurių buvo imtasi prieš Afganistaną po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių, JAV Nacionalinio saugumo strategijoje įtvirtintai gynybos pozicijai pritarta nebuvo.

Šios pozicijos neparėmė netgi D.Britanija, kuri kartu su JAV apeliuoja į platesnę teisės į savignyą sąvoką. Atsakydamas į siūlymą vyriausybei „persvarstyti neišvengiamumo sąvoką naujų grėsmių tarptautinei taikai ir saugumui šviesoje“, D.Britanijos užsienio sekretorius, kuris sutiko su

¹³⁷ Kriterijai komentuojami pagal Paul R. Williams, Scott R. Lyons, Tali Neuwirth. Preemptive Self-Defence and the War on Iraq. Preemption in the 21st Century: What are the Legal Parameters? // ILSA Journal of International and Comparative Law, Vol.10 (353), 2004 // http://international.westlaw.com/search/default.wl?rs=WLIN5.09&db=ILSAJICL&fn=_top&mt=WestlawInternational&vr=2.0&sv=Split&rp=%2fsearch%2fdefault.wl, prisijungimo laikas: 2005-09-27

teisės į išankstinę savigyną egzistavimu, nepritarė bandymams formuluoti visiškai naują teisės į savigyną turinį: „Pagal tarptautinę teisę yra galimybė atsižvelgti į visas aplinkybes, įskaitant bet kurio užpuolimo tikėtinumą, prigimtį ir rimtumą, nusprendžiant, ar bet kuri grėsmė yra neišvengiama <...> Todėl mes nenorėtume bandyti pasiekti tarptautinio konsensuso dėl konkrečių aplinkybių, kuriomis valstybės gali imtis karinių išankstinės savigynos veiksmų.“¹³⁸

2004 m. JT Generalinio Sekretoriaus Aukštosios kolegijos dėl Grėsmių, Iššūkių ir Pokyčių ataskaitoje¹³⁹, kurią patvirtino JTO Generalinis sekretorius ir jo teikimu JTO Generalinė Asamblėja, buvo konstatuota, kad Chartijos 51 straipsnis negali būti interpretuojamas plečiamai, kaip leidžiantis imtis preventyvios savigynos veiksmų be Saugumo Tarybos pritarimo.

Preventyvios savigynos priešininkai teigia, kad JAV preventyvios savigynos sąvoka neturi teisinio pagrindo dabartinėje tarptautinėje teisėje, o JAV argumentas, kad šiandienos naujos grėsmės pasaulinėje sistemoje reikalauja naujų jėgos panaudojimo taisyklių, yra nepateisinamas, nes egzistuojanti Saugumo Tarybos sistema dėl įgalinimo panaudoti jėgą yra tinkamas būdas kovojant su nevalstybinių veikėjų ir išdavikiškų valstybių keliamomis grėsmėmis.¹⁴⁰

Dauguma teisininkų taip pat akcentuoja pavojingas pasekmes, kurios gali atsirasti pripažinus preventyvią savigyną teisėta jėgos panaudojimo forma.

Pirma, preventyvios savigynos pripažinimas reikštų valstybių įgalinimą panaudoti jėgą vienašališkai prieš kitas valstybes ar ne valstybės veikėjus remiantis jų pačių grėsmės suvokimu. Priešingai nei savigynos pagal Chartijos 51 straipsnį, kuris reikalauja ginkluoto užpuolimo, preventyvios savigynos atveju nėra būdų objektyviai patikrinti tariamos grėsmės egzistavimą. To pasėkoje, egzistuoja didelė valstybių galimybė piktnaudžiauti šia teise. Vietoj jos naudojimo gynybiniais tikslais, preventyvi savigyna galėtų būti naudojama kaip pretekstas nedraugiškų vyriausybių pašalinimui ar strateginių tikslų siekimui, t.y. paliktų valstybėms galimybę imtis prevencinių veiksmų prieš beveik bet kokio tipo tvirtinamą grėsmę.¹⁴¹

Antra, platesnės teisės į savigyną vystymasis gali sukelti pasekmes Saugumo Tarybos, kaip pagrindinės institucijos, atsakingos už tarptautinės taikos ir saugumo palaikymą, vaidmeniui. Mažiau griežti savigynos reikalavimai gali reikšti, kad valstybės dabar gali imtis vienašališkų savigynos veiksmų, apeidamos Saugumo Tarybą. Taip įvyko po 2001 m. rugsėjo 11 d., kai JAV

¹³⁸ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.946.

¹³⁹ Report of the Secretary-General's High-level Panel // <http://www.un.org/secureworld/>, prisijungimo laikas: 2005-11-29.

¹⁴⁰ Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy?, 2004. P.70.

¹⁴¹ Ibid, P.67.

priėmė strateginį sprendimą remtis išplėstine teise į savigyną kaip pagrindu kariniams veiksams Afganistane, vietoj to, kad panaudotų egzistuojantį kolektyvinio saugumo mechanizmą. Po kelių mėnesių Izraelis rėmėsi išplėstine teise į savigyną, pateisindamas įsiveržimą į Palestinos valdomą teritoriją, tuo tarpu Indija grasino besiimsianti karinių veiksų prieš Pakistaną Pakistano teroristinei grupuotei įvykdžius jos parlamento bombardavimą. Akivaizdi tendencija, jog daugiašalės koalicijos vis labiau pakeičia Jungtines Tautas, kaip instituciją, atsakingą už tarptautinės taikos ir saugumo palaikymą. Dabartiniai pavyzdžiai, kai grupė valstybių, veikdamos už Jungtinių Tautų kolektyvinio saugumo ribų, ėmėsi karinių veiksų yra minėtas JAV vadovaujamas karas Afganistane, taip NATO intervencija Kosove 1999 metais ir Irako karas. Siekiant išvengti potencialo tokiam piktnaudžiavimui ir maksimizuoti bet kokio karinio atsako į terorizmą moralinę reikšmę ir teisėtumą, pageidautina, kad toks veiksmas būtų sankcionuotas Saugumo Tarybos.¹⁴²

Trečia, taikant naująją doktriną iškyla problemos, susijusios su savigynos karinių veiksų trukme. Pagal tradicinę sampratą teisė į savigyną prieš kitos valstybės ginkluotą užpuolimą pasibaigdavo, kai ginkluotas užpuolimas būdavo atremtas. Tačiau tarptautinės teroristinės grėsmės kontekste gali būti sunku nuspręsti, kada pasibaigia savigynos veiksmas. Tai gali būti iliustruojama JAV pripažinimu, kad taip vadinamas „karas prieš terorizmą“ gali tęstis metų metus. Dėl to atsiranda didelė tikimybė, kad bus pažeisti būtinumo ir proporcingumo principai. Kuo ilgiau karinis atsakas tęsiasi ir kuo daugiau destruktijos apima, tuo sunkiau yra įrodyti, kad jis yra proporcingas. O jeigu jėgos panaudojimas pasirodo neefektyvus sulaikant teroristinius užpuolimus, sunku yra įrodyti, kad jis buvo būtinas. Tokios abejonės dėl savigynos trukmės sukuria potencialų konfliktą tarp nukentėjusios valstybės teisės apsiginti prieš tebevykstančią grėsmę ir Saugumo Tarybos vaidmens išsaugant tarptautinę taiką ir saugumą. Dar problematiškiau yra tai, kad JAV laiške Saugumo Tarybai tvirtino turinti teisę panaudoti jėgą ne tik prieš Afganistaną, bet ir prieš kitas valstybes. JAV teigė, kad „Mes galime sužinoti, kad mūsų savigynai reikalingi tolimesni veiksmai kitų organizacijų bei valstybių atžvilgiu“. JAV vėliau įvardino Iraną, Iraką ir Šiaurės Korėją kaip „blogio ašis“ ir paaikškino, kad jos bus pasirengusios prieš šias valstybes panaudoti jėgą.¹⁴³

Dėl aukščiau nurodytų problemų, išplėstinė teisė į savigyną yra visuotinai atmetama, kaip turinti savyje „piktnaudžiavimo potencialą, ypač iš galingos valstybės pusės, ar valstybės, turinčios tokios valstybės palaikymą“¹⁴⁴. Todėl siūloma pasilikti Chartijos 51 straipsnio rėmuose. Manoma, kad bet kokius Chartijos 51 straipsnio trūkumus turėtų kompensuoti Saugumo Tarybos kompetencija

¹⁴² Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World, 2004-2005. P.17.

¹⁴³ Harris. D.J. Cases and Materials on International Law, 2004. P.940.

¹⁴⁴ Ibid, P.946.

imtis būtinų priemonių tarptautinei taikai ir saugumui palaikyti pagal Chartijos 42 straipsnį. Todėl išeitis iš susidariusios padėties galėtų būti ir visi valstybių veiksmai turėtų būti nukreipti į Saugumo Tarybos vaidmens didinimą bei jos sprendimų priėmimo mechanizmo tobulinimą. Manoma, kad valstybių praktika po 2001 m. rugsėjo 11 d. reiškė ne ką daugiau, kaip tik tai, jog teise imtis vienašališkų savigynos veiksmų prieš terorizmą gali būti remiamasi tik išimtinėmis aplinkybėmis.

Išvados

1. Prielaidos teisės į savigyną, kaip savarankiškos teisės, susiformavimui ėmė rasti 1928 metais Briano-Kelogo pakte įtvirtinus karo draudimą, o konvencinis jos turinio apibrėžimas buvo pateiktas 1945 metais Chartijoje. Iki šio įteisinimo jau buvo remiamasi dar ir šiandien aktualumo neprarandančiomis *Caroline* incidento metu tarpvalstybiniame susirašinėjime suformuluotomis teisėtoms (paprutinės tarptautinės teisės požiūriu!) savignos įgyvendinimo sąlygomis, plačiai žinomomis kaip *Webster* formulė.

2. Teisė į savigyną yra viena iš dviejų nūdienos tarpvalstybiniuose santykiuose aktualių Chartijoje įtvirtintų jėgos nenaudojimo principo išimčių, kuri turi būti aiškinama siaurinamai. Savignos teisėtumas tiesiogiai priklauso nuo ginkluoto užpuolimo nukentėjusios valstybės atžvilgiu fakto nustatymo. Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika yra linkusi užpuolimą Chartijos 51 straipsnio prasme priskirti vienai sunkiausių agresijos formų, tuo būdu užkirsdama kelią valstybėms, nukentėjusioms nuo santykinai mažesnio jėgos panaudojimo, atsakyti savignos priemonėmis. Kita Chartijos su teisėtu savignos įgyvendinimu siejama sąlyga - pranešimo Saugumo Tarybai apie savignos veiksmus, kurių valstybė ėmėsi, pareiga yra greičiau direktyvinio pobūdžio, t.y. jos nevykdymas savaime nepanaikina savignos teisėtumo ir Tarptautinio Teisingumo Teismo nuomone, ji viso labo gali tebūti valstybių įsitikinimo savignos būtinumu indikatorius.

3. Savignos teisėtumas, be kita ko, priklauso ir nuo *Caroline* byloje suformuluotų būtinumo (apimančio arba atskirai išskiriamo užpuolimo neišvengiamumo) bei proporcingumo reikalavimų, kuriuos savo praktikoje iki šiol vienareikšmiškai pripažįsta Tarptautinis Teisingumo Teismas. Tarptautinėje paprotinėje teisėje savigną pateisinančių aplinkybių sąrašas yra gausus ir gali būti plečiamas tiek, kiek toks atsakas apima „gynybos“ ir „valstybės“ elementus. Todėl apstu pavyzdžių, kai vietoje rėmimosi siauroju Chartijos savignos apibrėžimu, valstybės verčiau apeliuoja į paprotinės teisės į savigną sąlygas.

4. Iki šiol tarptautinės teisės doktrinoje ir valstybių praktikoje nėra sutarimo dėl išankstinės savignos, kurios Chartija tiesiogiai neįtvirtina, teisėtumo. Viena vertus, Chartijos 51 straipsnis kalba apie „jau įvykusį“ ginkluotą užpuolimą, kas visiškai atitinka Chartijos tikslą riboti neteisėtą vienašališką jėgos panaudojimą (*siaurinamasis požiūris*), tačiau kita vertus, Chartija pripažįsta, jog teisė į savigną yra „prigimtinė“, todėl jai taikytini paprotinėje teisėje nustatyti ribojimai (*plečiamasis požiūris*). Valstybių praktika šiuo klausimu nevienareikšmiška, tačiau rodanti tendencingą vengimą prievartos veiksmų pateisinimui tiesiogiai remtis išankstine savigną.

5. Atskirų valstybių pradėta vystyti *įvykių kumuliacijos teorija*, išankstinę savigyną teisinanti tuo pagrindu, kad eilė pakartotinių užpuolimų suponuoja besitęsiantį užpuolimą, prieš kurį savigyna yra galima, nerado palaikymo nei Saugumo Taryboje, nei Tarptautiniame Teisingumo Teisme. Vis dėlto, pripažįstama, kad tam tikromis išimtinėmis aplinkybėmis valstybė, remdamasi paprotine tarptautine teise, turi teisę panaudoti jėgą užkertant kelią dar neįvykusiam, bet akivaizdžiai gresiančiam užpuolimui.

6. JAV tendencingas veikimas po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių, siekiant užsitikrinti tarptautinės bendruomenės palaikymą kovoje su tarptautiniu terorizmu, sėkmingai keitė iki tol egzistavusi požiūrį, jog terorizmo aktai negali būti laikomi „ginkluotu užpuolimu“ Chartijos 51 straipsnio prasme. Šių įvykių kontekste priimtos Saugumo Tarybos rezoliucijos tarsi pirmą kartą pripažino savigynos panaudojimą prieš teroristinius veiksmus. Staigus pokytis visuotiniame supratime dėl ginkluoto užpuolimo sampratos, jai priskiriant ir ne valstybės veikėjų (tokių kaip teroristinės organizacijos) vykdomus prievartos veiksmus, įvyko dėl pastarojo meto teroristinių veiksmų sukrečiančio masto ir įtakingų valstybių primygtinai propaguojamos (o kitų valstybių nebyliu sutikimu patvirtinamos) modernios savigynos koncepcijos. To išraiška – žymiai lankstesnis tokių veikėjų veiksmų priskyrimas valstybių atsakomybei, iki minimumo sumažinant valstybės šeimininkės sąsajos su šiais subjektais reikalavimą. Kitas JAV ir jos sąjungininkių skatinamas postūmis šiuolaikinės savigynos sampratos formavimo link yra susijęs su bandymu įteigti, jog tam tikrais išimtiniais atvejais yra pateisinama savigyna prieš netiesioginę agresiją (pvz. valstybės bendrininkavimą teroristiniuose aktuose), kuri savaime nėra laikoma ginkluotu užpuolimu Chartijos 51 straipsnio tikslais.

7. JAV 2002 metų Nacionalinėje saugumo strategijoje pristatyta preventyvos savigynos teorija nuo tradicinės išankstinės savigynos sampratos iš esmės skiriasi tuo, jog klasikinį „neišvengiamumo“ reikalavimą siūlo pakeisti tikimybe, kad grėsmė atsiras. Teisinis pagrindimas preventyvos savigynos įgyvendinimui galėtų būti Chartijos 51 straipsnio galiojimo sustabdymas atitinkama apimtimi konkrečios valstybės atžvilgiu vadovaujantis 1969 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinių sutarčių teisės nuostatomis. JAV siūlomos preventyvos savigynos koncepcijos vystymuisi trūksta valstybių pritarimo, tačiau prognozuotina, jog terorizmas ir kitos grėsmės, kurios nebuvo išryškėjusios XX amžiuje vers keisti susiformavusią praktiką.

8. Paminėtina, jog tarptautinės teisės specialistai formuluoja kol kas tik akademinę reikšmę teturinčius naujus kriterijus, apsprendžiančius savigynos teisėtumą - užpuolimo tikimybė, sėkmingos prevencijos galimybė, taikių daugiašalių pastangų neefektyvumas, pagrįstas teisėtumas, kolektyvinis

palaikymas ir proporcingas atsakas, - kurie galbūt ateityje taps modernaus Chartijos 51 straipsnio aiškinimo pagrindu.

9. Vis dėlto, JAV pasiūlyta gynybos strategija nesulaukė visuotinės paramos tikėtina dėl pernelyg didelės su tokio modelio tolimesniu vystymusi susijusios rizikos tarpvalstybinių santykių stabilumui. Nesunku išvelgti perspektyvą, jog preventyvos savigynos pripažinimas apimtų piktnaudžiavimo šia teise potencialą, be to, jis neišvengiamai nuslopintų Saugumo Tarybos vaidmenį tarptautinės taikos ir saugumo palaikyme, vietoj to paskatinant daugiašalių valstybių koalicijų formavimąsi šios misijos įgyvendinimo tikslais.

10. Nenumačius konkrečių minėtų neigiamų pasekmių išvengimo priemonių, bent jau kol kas protingiausia būtų pasilikti Chartijos 51 straipsnio rėmuose ir valstybių pastangas nukreipti į sprendimų priėmimo mechanizmo Saugumo Taryboje, turinčioje Chartijos suteiktus plačius įgaliojimus, tobulinimą. To rezultatas turėtų būti nesudarymas galimybės nei vienai Saugumo Tarybos narei vetuoti tarptautinei bendruomenei reikšmingas rezoliucijas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS
TARPTAUTINIAI DOKUMENTAI

TARPTAUTINIAI NORMINIAI AKTAI:

1. 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002, Nr. 15-557.
2. 1975 m. Saugumo ir bendradarbiavimo Europoje pasitarimo baigiamasis aktas // http://www.osce.org/documents/mcs/1975/08/4044_en.pdf.
3. 1949 m. Šiaurės Atlanto sutartis // Valstybės žinios. 2004, Nr. 40-1299.
4. 2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsniai // [http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles\(e\).pdf](http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibility_articles(e).pdf).
5. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.

JUNGTINIŲ TAUTŲ GENERALINĖS ASAMBLĖJOS REZOLIUCIJOS:

6. 1970 m. Generalinės Asamblėjos Rezoliucija Nr. 2625 (XXV) patvirtinta „Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, susijusių su draugiškais santykiais ir bendradarbiavimu tarp valstybių pagal Jungtinių Tautų Chartiją“ // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement>.
7. 1974 m. Generalinės Asamblėjos Rezoliucija Nr. 3314 (XXIX) „Dėl agresijos apibrėžimo“ // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/739/16/IMG/NR073916.pdf?OpenElement>.

JUNGTINIŲ TAUTŲ SAUGUMO TARYBOS REZOLIUCIJOS:

8. Saugumo Tarybos Rezoliucija 487 (1981) // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/418/74/IMG/NR041874.pdf?OpenElement>.
9. Saugumo Tarybos Rezoliucija 1368 (2001) // <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>.

10. Saugumo Tarybos Rezoliucija 1373 (2001)
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>.

JURISPRUDENCIJA

TARPTAUTINIO TEISINGUMO TEISMO SPRENDIMAI IR NUOMONĖS:

11. *Advisory Opinion on the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, [2004] ICJ [139] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-10-11.
12. *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, [1996] ICJ [226] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/iunan/iunanframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-11.
13. *Corfu Channel (United Kingdom v. Albania)* [1949] ICJ Rep 4 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/icc/icc_ijudgment/iCC_ijudgment_19490409.pdf, prisijungimo laikas: 2005-09-15.
14. *Dissenting Opinion of Judge Schwebel*. [1986] ICJ Rep 206-207 // http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627_jurisdiction_dissenting_Schwebel.pdf, prisijungimo laikas: 2005-11-23.
15. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, [1986] ICJ Rep 14 // <http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inusframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.
16. *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, [2003] ICJ [64] // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iop/iopframe.htm>, prisijungimo laikas: 2005-09-26.

BENDROJI LITERATŪRA:

17. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000.
18. *Baltic Yearbook of International Law*, Volume 3. Editor-in-Chief Ineta Ziemell. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2003.
19. Blakesley C. L., Firmage E. B., Scott R. F., Williams S. A. *The International Legal System. Cases and Materials*. New York: Foundation Press, 2001.
20. Cassese A. *International Law*. 2nd ed. New York: Oxford University Press Inc., 2005.

21. Dixon M. Textbook on International Law. 5th ed. New York: Oxford University Press Inc., 2005.
22. Harris D.J. Cases and Materials on International Law. 6th ed. London: Sweet & Maxwell, 2004.
23. Hillier T. Sourcebook on Public International Law. London; Sydney: Cavendish Publishing Limited, 1998.
24. Jennings R., Watts A. Oppenheim's International Law. 9th ed., Vol.1. London: Longman, 1992.
25. Mark W. J., Noyes J. E. Cases and Commentary on International Law. St Paul, Minnesota: West Publishing Company, 1997.
26. Shaw M. N. International Law. 5th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
27. The Charter of the United Nations – A Commentary. 2nd ed. Volume 1. Edited by Brunno Simma. New York: Oxford University Press Inc., 2002.
28. The Politics of International Law. Edited by Christian Reus-Smit. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
29. Vadapalas V. Tarptautinė teisė; pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003.
30. Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia, 2001.

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

31. Byers M. Terrorism, The Use of Force and International Law After 11 September // International and Comparative Law Quarterly, Vol. 51, 2002.
32. Detter I. The Law of War. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
33. Enforcing International Law Norms Against Terrorism. Edited by Andrea Bianchi. Oxford: Hart Publishing, 2004.
34. Gray C. International Law and the Use of Force. 2nd ed. New York: Oxford University Press Inc., 2004.

MOKSLINIAI STRAIPSNIAI:

35. Arai-Takahashi Y. Dr. Shifting Boundaries of the Right of Self-Defence – Appraising the Impact of the September 11 Attacks on *Jus Ad Bellum* // *The International Lawyer*, Vol. 1081, 2002.
36. Bethlehem D. International Law and the Use of Force: the Law As It Is and As It Should Be // <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmselect/cmfa/441/4060808.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-09.
37. Frank J. N. B., Rehman J. Assessing the Legality of the Attacks by the International Coalition against Terrorism against Al-Qaeda and the Taleban in Afghanistan: An Inquiry into the Self-Defence Argument under Article 51 of the UN Charter // *The Journal of Criminal Law*, Vol. 67, 2003.
38. Fu-Shun Lin. Self-defence – A Permissible Use of Force under The U.N. Charter // *De Paul Law Review*, Vol. 73, 1963-1964.
39. Garwood-Goowers A. Pre-Emptive Self-Defence: A Necessary Development of the Road to International Anarchy? // *Australian Yearbook of International Law*, Vol. 51, 2004.
40. Garwood-Gowers A. Self-defence against Terrorism in the Post-9/11 World // *Queensland University of Technology Law and Justice Journal*, Vol. 1, 2004-2005.
41. Greig D. W. Self-defence and the Security Council: What does Article 51 Require? // *International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 40, 1991.
42. Hole L. V. D. Anticipatory Self-defence Under International Law // *Am. U. International Law Review*, Vol. 69, 2003-2004.
43. International Law and the War in Iraq // *The American Journal of International Law*, Vol. 563, 2003.
44. Iraq: The Shifting Sands of Preemptive Self-Defence // *The American Journal of International Law*, Vol. 97:599, 2003.
45. Martyn A. The Right of Self-Defence under International Law – the Response to the Terrorist Attacks of 11 September, http://www.aph.gov.au/library/pubs/CIB/2001-02/02c_ib08.htm, prisijungimo laikas: 2005-05-30.
46. Maogoto J. N. War on the Enemy: Self-defence and State-sponsored Terrorism // *Melbourne Journal of International Law*, Vol. 4, 2003.
47. Ross J. The Right of Self-defence // *Yale Law Journal*, Vol.11, 1901-1902.
48. Yee S. The Potential Impact of the Possible US Responses to the 9-11 Atrocities on the Law regarding the Use of Force and Self-defence // *Chinese Journal of International Law*, Vol. 287, 2002.

49. Paul R. Williams, Scott R. Lyons, Tali Neuwirth. Preemptive Self-Defence and the War on Iraq. Preemption in the 21st Century: What are the Legal Parameters? // ILSA Journal of International and Comparative Law, Vol. 10 (353), 2004. http://international.westlaw.com/search/default.wl?rs=WLIN5.09&db=ILSAJICL&fn=_top&mt=WestlawInternational&vr=2.0&sv=Split&rp=%2fsearch%2fdefault.wl, prisijungimo laikas: 2005-09-27.

KITI ŠALTINIAI:

50. Independent States in the World // <http://www.state.gov/s/inr/rls/4250.htm>, prisijungimo laikas: 2005-08-15.

51. Invocation of Article 5 confirmed. Week of 1-7 October 2001 // <http://www.nato.int/docu/update/2001/1001/e1002a.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-25.

52. Report of the Secretary-General's High-level Panel // <http://www.un.org/secureworld/>, prisijungimo laikas: 2005-11-29.

53. Statement by the North Atlantic Council (Invocation Article V - attacks on US). 12 September 2001. (2001) 124 // <http://www.nato.int/docu/pr/2001/p01-124e.htm>, prisijungimo laikas: 2005-11-25.

54. The National Security Strategy of the United States of America. September 2002 // <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, prisijungimo laikas: 2005-10-08.

55. UN Press Release ORG/1360/Rev.1 (10 February 2004) // <http://www.un.org/News/Press/docs/2004/ORG1360.rev.1.doc.htm> . Updated 24 February 2005 // <http://www.un.org/Overview/unmember.html>, prisijungimo laikas: 2005-08-15.

56. Webster – Ashburton Treaty – The Caroline Case // <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britian/br-1842d.htm>, prisijungimo laikas: 2005-08-20.

TEISĖ Į SAVIGYNĄ PAGAL TARPTAUTINĘ TEISĘ

SANTRAUKA

Sąvokos: individuali savigyna, išankstinė savigyna, preventyvi savigyna, ginkluotas užpuolimas, būtinumas, proporcingumas, neišvengiamumas

Magistro baigiamajame darbe analizuojama teisės į savigyną pagal tarptautinę teisę apimtis. Autorė siekia pateikti išsamų Jungtinių Tautų Chartijos nuostatų, paprotinėje tarptautinėje teisėje suformuluotų taisyklių, Tarptautinio Teisingumo Teismo jurisprudencijos ir valstybių praktikos įvertinimą teisės į savigyną realizavimo sąlygų atžvilgiu.

Tyrimą sudaro trys pagrindinės dalys. Pirmojoje dalyje autorė atskleidžia teisės į individualią savigyną ištakas, jos turinį paprotinėje tarptautinėje teisėje ir prielaidas šios teisės savarankiškam susiformavimui. Šioje dalyje pateikiamas klasikinis savigynos apibrėžimas, suformuluotas *Caroline* byloje, kurioje buvo išgryninti pamatiniai savigynos teisėtumo reikalavimai dėl savo universalumo išlikę iki šių dienų.

Antrojoje dalyje išryškunami pagrindiniai teisės į savigyną reglamentavimo aspektai Jungtinių Tautų Chartijoje, aptariami savigynos teisėtumą apsprendžiantys kriterijai (ginkluotas užpuolimas, pranešimo pareiga, savigynos trukmė, būtinumo ir proporcingumo reikalavimai). Taip pat pateikiama probleminio išankstinės savigynos legitimumo klausimo analizė bei palyginamos individualios ir kolektyvinės savigynos įgyvendinimo sąlygos.

Trečioji dalis skiriama valstybių atsako į 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius bei besitęsiančią terorizmo grėsmę įvertinimui taikant Jungtinių Tautų Chartijoje, paprotinėje tarptautinėje teisėje nusistovėjusius bei naujai valstybių ir tarptautinės teisės specialistų siūlomus savigynos teisėtumą apsprendžiančius kriterijus. Didelis dėmesys skiriamas naujai besiformuojančios preventyvos savigynos teorijos analizei ir prognozuojamų su jos įteisinimu susijusių neigiamų pasekmių atskleidimui.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados dėl teisės į savigyną turinio vystymosi ir jo santykio su tarpvalstybine jėgos panaudojimo praktika, nevieningo savigynos realizavimo sąlygų supratimo tarptautinėje teisėje ir preventyvos savigynos perspektyvų.

THE RIGHT TO SELF-DEFENCE UNDER INTERNATIONAL LAW

SUMMARY

Definitions: individual self-defence, anticipatory self-defence, preventive self-defence, armed attack, necessity, proportionality, imminence

The Master's Paper analyses the scope of the right to self-defence under international law. The Author seeks to present a thorough evaluation of the provisions of the United Nations Charter, the rules formed in the customary international law, the jurisprudence of the International Court of Justice as well as the state practice in respect of the implementation conditions of the right to self-defence.

The study consists of three major sections. In the first section the Author reveals the origins of the right to individual self-defence, its content in the customary international law and the preconditions for its independent formation. This section introduces the classical definition of self-defence formulated in the *Caroline* case, which crystallized the essential requirements for legality of self-defence surviving until nowadays due to their universal nature.

The second section highlights the main aspects of regulation in the United Nations Charter, discusses the criteria for determining the legitimacy of self-defence (armed attack, the duty to report, the duration of self-defence, the requirements of necessity and proportionality). In this section the analysis of problematic issue of legality of anticipatory self-defence and comparison of implementation conditions of the individual and collective self-defence are provided.

The third part is designated for the assessment of the response of states to the events of September 11, 2001 as well as to the continuing threat of terrorism in the light of the criteria for the determination of the legality of self-defence as entrenched in the United Nations Charter, the customary international law and as suggested by the states and international law specialists. The Paper also focuses on the analysis of the theory of preventive self-defence undergoing the formation process as well as on the disclosure of the predicted negative entailments attached to its legalisation.

The closing part of the Paper provides the conclusions concerning the development of the content of the right to self-defence and its relation with the international practice on the use of force, the dissenting concept on the implementation conditions of self-defence in international law and the prospects of preventive self-defence.